

ISOS SLĖNIS

I

Pradžioje dera aprašyti Ežerų kraštą, kur gyveno Tomas. Šitas Europos sritis ilgai dengė ledynai, tad jų gamtovaizdis dvelkia šiaurės rūsčiu. Žemė čia daugiausia akmenuota, smėlinga, tinkanti auginti tikrai bulves, rugius, avižas ir linus. Dėl šios priežasties žmonės čia neiškarto miškų, kurie kiek švelnina atšiaurų klimatą ir apsaugo nuo Baltijos vėtrų. Miškuose dažniausiai pamatysi pušį bei eglę, yra taip pat beržų, ąžuolų ir skroblų, o visai neauga bukai – jų riba eina gerokai toliau į pietus. Per girias gali ilgai keliauti nė kiek neišvargindamas akių, nes medžių bendruomenės, kaip ir miestų gyventojai, turi nepakartojamų ypatybių – buriasi į guotus, juostas, salynus, tai šen, tai ten paženklintus koku nors keliūkščiu su smėlyje įspaustomis vėžėmis, miško trobele ar sena deguto virykla, kurios įstančias krosnis gožia žolės ir krūmokšniai. Ir visuomet nuo kokios nors kalvelės staiga išvysi žydrą ežero dubenį, kur subluos vos pastebima krago dėmelė, o viršum nendrių nutįs praskrendančių ančių virtinė. Pelkynuose šičia per daugybę vandens paukščių; pavasariop blyškiame šio krašto danguje vis aidi atsikartojantis perkūno oželių traškesys, tar tar tar: raitydami vis tas pačias akrobatines figūras, reiškiančias meilės žaidimus, jie išskleidžia savo plunksnų vairus, kuriuose vėjas ir sukelia tokį garsą. Šitas tylus traškesys ir tetervinų burbuliavimas (tarsi kažkur tolumoje virtų horizontas), ir tūkstančių varlių kurkimas pievose (nuo varlių skaičiaus pareina kiekis gandrų, susikrovusių lizdus ant trobesių ir daržinių stogų) – tai įprasčiausi šio metų laiko balsai. Tada ūmai nutirpus sniegui pražysta purienos ir žalčialankiai, smulkūs rausvai balti žiedeliai ant dar belapių krūmokšnių. Šitam kraštui būdingi du metų laikai, tarsi jam ir būtų sutverti: pavasaris ir ruduo – ilgas, dažniausiai giedras, kupinas mirkstančių linų kvapo, mintuvų tauškėjimo, iš toli atplaukiančių aidų. Žąsis tuomet pagauna nerimas, jos nevikriai kėsčioja sparnais, norėdamos kilti paskui laukines, kurios šaukia iš padangių. Pasitaiko kam nors į namus parsinešti gandrą sulaužytu sparnu: jis išsigelbėjo nuo mirties, kuriai bičiulį, nesugebantį pakilti į kelionę link Nilo, savo snapais pasmerkia gandrų bendrijos teisėjai; pasklinda gandas, kad tai vienur, tai kitur vilkas nusinešęs paršėką; iš miškų girdėti medžioklinių šunų koncertas: lėkdami loja – sopranas, bosas ir baritonas, vejasi žvėrį, ir iš melodijos pažinsi, ką seka pėdomis – zuikį ar stirną.

Gyvūnai čia sumišę, dar ne visai šiaurietiški. Pasitaiko baltųjų tetervinų, bet yra ir kurapkų. Voverės kailiukas žiemą pilkšvas, bet ne grynai pilkas. Yra dvi rūšys kiškių: vieni, paprasti, lygiai tokie pat žiemą ir vasarą, o antri, baltieji, keičia kailį, ir jų neatskirsi nuo sniego. Šis rūšių bendrabūvis teikia medžiagos mokslininkų apmąstymams; klausimas tampa sudėtingesnis dar ir todėl, kad, anot medžiotojų, paprastųjų kiškių yra du porūšiai – lauko ir miško, o pastarieji retsykais dar poruojasi su baltaisiais.

Dar neseniai žmonės namuose pasidirbdindavo viską, ko reikėjo. Dėvėjo storą drobę, kurią moterys klosto ant žolės ir laisto vandeniui, kad išbaltų saulėje. Pasakų ir dainų metą, vėlų rudenį, būdavo, iš kuodelio pirštais peša sruogas, ritmingai stuksi ratelio pamynos. Iš tų verpalų šeiminkės audė namų darbo staklėmis gelumbę, pavydžiai saugodamos rašto paslaptis: eglute, tinkleliu, vienos spalvos apmatai, kitos – ataudai. Šaukštus, kubilus bei ūkio reikmenis droždavo ir skaptuodavo patys, kaip, beje, ir klumpes. Vasarą dažniausiai nešiojo vyžas, pintas iš liepos karnų. Tikrai po Pirmojo pasaulinio karo ėmė kurtis pieno bendrovės, javų ir mėsos supirktuvės, tad pradėjo keistis ir kaimo gyventojų poreikiai.

Trobos čia statomos medinės, dengtos ne šiaudais, o gontais. Kibirai iš šulinių traukiami svirtimi –

prie skelto stulpo pritaisyta kartimi, kurios vieną galą slegia svarmuo. Šeiminių garbės dalykas – darželis prie įėjimo. Jame augina jurginus ir dedešvas, gėles, kurios linguoja aukštai pasienyje, o ne tokias, kurios puoštų tik žemę, pasislėpusios už tvoros.

Nuo šito visumos paveikslas dera pereiti prie Isos upės slėnio, upės, kuri dėl daugelio aplinkybių išsiskiria Ežerų krašte. Isa juoda, gili, vangiai tekanti, apaugusi tankiais karklynais; pro vandens lelijų lapus vietomis vos matosi jos paviršius; upė vinguriuoja per pievas, o abiejuose nuolaidžiuose jos šlaituose plyti laukai su derlingomis žemėmis. Slėnis yra palaiminga vieta dėl reto mūsų krašto juodžemio, vešlių sodų, o gal ir dėl nuošalumo, kuris niekuomet neslėgė čionykščių gyventojų. Kaimeliai ščia turtingesni nei kitur, sutūpę arba ties vieninteliu vieškeliu palei upę, arba aukščiau viršum jos, terasose, ir pavakare žvalgosi vienas į kitą langų šviesuliais per daubą, kuri kaip rezonuojanti dėžė atkartoja plaktuko dūžius, šunų lojimą ir žmonių balsus, – gal todėl slėnis taip garsėja savo senomis dainomis, kurias čia dainuoja atskirais balsais, niekada unisonu, visuomet stengdamiesi nurungti varžovus iš priešais esančio kaimo – gražiau, iš lėto užgesinti posmą. Tautosakos rinkėjai užrašė prie Isos daugelį motyvų, kurie siekia pagonybės laikus, kaip antai pasakojimą apie Mėnulį (pas mus jis vyras), atsikėlusį iš vedybinio guolio, kur jis miegojo su savo žmona – Saule.

II

Isos slėnis ypatingas tuo, jog čia yra daug velnių, daugiau negu bet kur kitur. Galbūt sutrūniję gluosniai, malūnai, pakrančių brūzgnai labai tinka būtybėms, kurios pasirodo žmonėms tik tada, kai pačios to nori. Mačiusieji sako, jog velnias yra nedidelis, devynmečio vaikišcio ūgio, dėvi žalią frakelį, krakmolytą nėrinių krūtinę; plaukai supinti į kaselę, mūvi baltomis kojineis ir aukštakulniais bateliais – jais stengiasi paslėpti kanopas, kurių gėdinasi. Bet šiuos pasakojimus derėtų vertinti atsargiai. Labai galimas daiktas, kad velniai, žinodami apie prietaringą žmonių stebėjimąsi vokiečiais – prekybos, išradimų ir mokslo vyrais, stengiasi išrodyti kuo rimtesni, rengiasi kaip Imanuelis Kantas iš Karaliaučiaus. Ne veltui kitas piktosios dvasios pavadinimas, paplitęs prie Isos – „vokietukas“ – rodo, kad velnias yra progreso šalininkas. Vis dėlto sunku patikėti, kad jie taip rengtųsi kasdien. Antai mėgstamiausia kipšų pramoga – šokiai jaujose, tuščiose pašiūrėse, kur mina linus, daržinėse, stovinčiose atokiau nuo trobesių: kaipgi jie su frakais galėtų dūkti, kelti dulkių ir spalių tumulus, pamiršę savo padorią išvaizdą? Ir jei jiems jau suteiktas tam tikras nemirtingumas, kodėl jie būtinai turėtų vilkėti tik aštuonioliktojo amžiaus apdarus?

Iš tikrųjų nežinia, kiek jie gali kaitalioti savo pavidalą. Kai mergina švento Andriaus išvakarėse uždega dvi žvakeles ir žiūri į veidrodį, ji gali išvysti ateitį: veidą vyriškio, su kuriuo bus sujungtas jos gyvenimas; o kartais – mirties veidą. Ar čia velnias taip persirenginėja, ar veikia kitos magiškos jėgos? O kaip atskirti būtybes, kurios ščia atsirado su krikščionybe, nuo anų, senųjų čiabuvių – nuo girių laumės, kuri sukeičia lopšiuose vaikus, arba nuo mažyčių žmogiukų, nakčia išlendančių iš savo rūmų, paslėptų po Šeivamedžio šaknimis? Ar velniai ir tie kiti visokie padarai tarp savęs kaip nors susišneka? O gal tiesiog gyvena vieni greta kitų – panašiai kaip kėkštai, žvirbliai ir varnos? Ir kurgi ta šalis, kurion slepiasi ir pirmieji, ir antrieji, kada arimus trempia tankų vikšrai, kada paupy rausia sau negilias kapo duobes tie, kurie bus sušaudyti, o per kraują ir ašaras, su istorijos aureole, atžygiuoja pramonė? Ar galima įsivaizduoti kokį seimą urvuose, Žemės gelmėse, kur taip karšta nuo degančio skysto planetos branduolio? Seimą, kuriame šimtai tūkstančių mažų velniūkščių, apsilvikiusių frakais, rimtai ir liūdnei klausosi oratorių, atstovaujančių pragaro centro komitetui? Štai kalbėtojai skelbia: kad būtų įvykdytos užduotys, reikia liautis lakstyti ir išdykauti po miškus bei pievas, nes šiuo laikotarpiu reikalingos kitokios priemonės, o aukštos kvalifikacijos specialistai jau darbuosis taip, kad mirtingųjų protas net

nejtarty, kieno čia būta. Pasigirsta plojimai, tiesa, nenuoširdūs, kadangi visi jau supranta, kad buvo čia reikalingi tikrai paruošiamuoju laikotarpiu, kad progresas juos uždaro niūriose pragarmėse ir kad jie jau nebematys saulėleidžių, praskrendančių paukščių, žaižaruojančių žvaigždžių ir kitokių neaprėpiamo pasaulio stebuklų.

Prie Isos gyvenantys valstiečiai statydavo ant gryčios slenksčio pieno dubenėlį romiams vandens žalčiams, nebijojusiems žmonių. Vėliau jie tapo uolūs katalikai, ir velniai jiems primindavo apie žūtbutinę kovą, vykstančią dėl žmogaus sielos. Kas jie bus rytoj? Pasakotojas nežino, kokį pasirinkti laiką – esamąjį ar būtąjį, tarsi tai, kas praėjo, nebūtų praėję amžinai, o tęstųsi tol, kol juos atmena kartos – ar tikrai vienas metraštiniųinkas.

Gal velniai pamėgo Isą dėl jos vandens? Sakoma, kad šis galys paveikti gimusių prie Isos žmonių būdą. Jie linkę į kraštutinumus, nenuoramos, o jų mėlynos akys, šviesūs plaukai ir kiek dramblotos figūros tėra apgaulingi požymiai, tariamai liudijantys šiauriečių sveikatą.

III

Tomas gimė Giniuose, ant Isos kranto, tuo metu, kai prinokęs obuolys krenta žemėn bubtelėdamas vidudienio tyloje, o priemenėse stovi statinaitės rudo alaus, kuris čia daromas pasibaigus rugiapjūtei. Giniai – tai visų pirma ažuolais apaugusi kalva. Tas faktas, jog ant jos pastatyta medinė bažnyčia, byloja apie tam tikrus senosios religijos priešininkų kėslus, o galbūt norą nuo senojo prie naujo tikėjimo pereiti be sukrėtimų: toje pat vietoje kadaise savo apeigas atlikinėdavo perkūnijos dievo tarnai. Nuo vejų prie bažnyčios, atsirėmus į akmenų tvorą, apačioje matyti upės kilpos, keltas ir ant jo stovintis vežimėlis; keltas lėtai slenka išilgai lyno, kurį traukia keltininko ranka, lygiai, netrūkčiodama (čia nėra tilto); matyti kelias, tarp medžių kyšantys stogai. Kiek atokiau, pašalyje, stovi klebonija pilku gontų stogu, primenančiu laivę iš paveiksliukų. Užlipus laipteliais ir paspaudus durų rankeną, toliau reikia eiti grindimis iš nugludintų plytelių, sudėtų įstrižai, eglute, o šviesa ant jų krenta pro žalius, raudonus ir geltonus langelius, keliančius nuostabą vaikams.

Tarp ažuolų, aikštelėje, yra kapinės; ten, akmens stulpiukus jungiančių grandinių keturkampyje, guli Tomo protėviai iš motinos pusės. Viename šone prie kapinių priglunda nuolaidžios kalvelės, kuriose vasarą tarp čibrelių nardo driežiukai. Kalvas vadina Švedų pylimais. Jas supylė arba švedai, šičia atvykę iš už jūros, arba tie, kurie su jais kariavo; kartkartėmis žmonės čia randa šarvų likučių.

Už pylimų prasideda parko medžiai, jo pakraščiu driekiasi labai status kelias, kuris per atlydžius pavirsta upeliuko vaga. Šalia kelio iš slėpiningo dygiųjų slyvų guoto kyšo kryžiaus rankos. Norint prie jo priėti, reikia kopti žolės užgožtais sugriuvusiais laiptukais, ir tuomet apačioje pamatysi apskritą šaltinio duburį, iš šono spokso varlė, o priklaupęs ir praskleidęs maurus gali ilgai žiūrėti į dugne besisukančią vandens skrituliuką. Užlošęs galvą, regi apsamanojusį medinį Kristų. Jis sėdi kopolytelėje, vieną ranką pasidėjęs ant kelių, o antrąją parėmęs smakrą, nes yra liūdnas.

Nuo kelio link namų eini alėja. Ji tarsi tunelis (tokios čia tankios liepos) leidžiasi net iki tvenkinio greta svirno. Tvenkinys vadinamas Juoduoju, kadangi jo niekuomet nepasiekia saulė. Naktį čia vaikščioti baisu; nesyk žmonės šičia matė juodą kiaulę, kuri kriuksi ir pusnagomis kaukši į takelius, o peržegnota išnyksta. Už tvenkinio alėja vėl kyla, ir staiga priešais sušvinta gėlynas. Stovi baltas namas, toks žemas, jog, atrodo, jį prislėgė stogas, ant kurio lenučių kur ne kur patogiai įsitaisiusios auga samanės ir žolės. Laukinės vynuogės, kurių uogos sutraukia liežuvį, vyniojasi apie langus ir apie dvi priebučio kolonėles. Iš kitos pusės prilipdytas priestatas – ten visi persikelia gyventi žiemą, nes namo priekis jau dūlėja ir smenga nuo drėgmės, besiskverbiančios iš po grindų. Priestatas susideda iš daug kambarių, ten stovi rateliai, audimo staklės ir milo veltuvai.

Tomo lopšys kaboją namo senojoje dalyje, prie sodo, ir pirmas jį pasveikinęs garsas greičiausiai

buvo paukščių ulbesys už lango. Kai pradėjo vaikščioti, daug laiko jam prireikė, kol apžiūrėjo kambarius ir visus užkaborius. Valgomajame bijojo prisitarti prie ceratinės kanapos – ne tiek dėl portreto, vaizduojančio rūstų vyriškį su šarvais, iš po kurių kyšojo kraštelis purpurinio rūbo, kiek dėl dviejų baisingai perkreiptų molinių veidų, stovėjusių ant lentynėlės. Į namo dalį, vadinamą „salonu“, niekada nebandė patekti ir netgi būdamas jau didelis berniukas jautėsi ten labai nesmagiai. „Salonas“ už priemenės visada buvo tuščias, ten tyloje savaime braškėjo parketas ir baldai, ir visi žinojo, jog ten kažkas gyvena. Labiausiai jam magėdavo pakliūti į kamarėlę, bet tai retai atsitikdavo. Tada močiutės ranka pasukdavo raudonai dažytose duryse styrantį raktą, ir plūstelėdavo kvapai. Pirmiausia – rūkytų dešrų ir kumpių, kabančių palubėj po balkiais... Su šiuo kvapu buvo sumišęs kitas, sklindantis iš stalčių, sulipusių vienas prie kito palei sienas. Močiutė traukdavo stalčius ir leisdavo juos uostyti, sakydama: „Čia cinamonas, čia kava, čia gvazdikėliai.“ Aukščiau, ten, kur tik suaugę galėdavo pasiekti, viliojamai švytėjo tamsiaauksiai puodeliai, piestos ir net malūnėlis migdolams malti, taip pat – pelių spąstai: skardos dėžutė, ant kurios pelė galėdavo užbėgti tamtyč padarytu tiltuku su išpjaustytais laipteliais, o kai siekdavo lašinių, atsiverdavo slapta anga, ir ji krisdavo į vandenį. Kamaros langelis buvo su grotomis, ir čia ne tik kvėpėdavo, bet buvo vėsu ir tamsoka. Tomas taip pat mėgo kambarį prie koridoriaus, šalia virtuvės, vadinamąjį „garderobą“, kur džiūvo sūriai ir kur dažnai būdavo mušamas sviestas. Jis irgi prisidėdavo prie šio darbo, nes smagu traukti muštuvą aukštyn žemyn, kai skylėje šnypščia pasukos; tiesa, greit jam šitai nusibosdavo, nes reikia ilgai padirbėti, kol, pakėlęs dangtelį, pamatysi, kad kryžiokas muštuvo gale jau aplipęs gelsvomis kruopelytėmis.

Namas, už jo vaismedžių sodas, o priešais namą veja – štai su kuo Tomas susipažino pirmiausia. Žolyne trys agavos – viena didelė viduryje, dvi mažesnės iš šonų – baigė susprogdinti medinius gėliapuodžius, kurių lentutės aukščiau ir žemiau buvo paženklintos lanko rūdimis. Agavas viršūnėmis lietė eglės, augusios žemai, parke, o tarpu jų – visas pasaulis. Žemyn, prie upės ir į kaimą, jis iš pradžių bėgdavo tik tada, kai Antanina į šoną įremtoje geldoje nešdavosi skalbinius, pasidėjusi ant jų medinį plaktuvą, kitaip vadinamą kultuve.

IV

Tomo protėviai buvo ponai. Kaip jais tapo – šito niekad nebeatminė. Jie dėvėjo šalumus ir juosėjo kardus, o aplinkinių kaimelių gyventojai turėjo dirbti jų laukus. Jų turtą apibūdindavo veikiau „dūšių“, tai yra baudžiauninkų, skaičius, o ne valdomos žemės plotas. Nuo labai senų laikų kaimeliai jiems mokėjo tik duoklę įvairiais produktais, bet vėliau apsižiūrėta, kad grūdai, sukrauti į baržas ir nuplukdyti Nemunu iki jūros, duoda daug pelno ir kad apsimoka miškuose išplėsti žemės sklypus. Tuomet būdavo ir taip, jog verčiami dirbti žmonės pradėdavo maištauti ir žudydavo ponus. Maištininkams vadovavo seniai, neapkenčiantys nei ponų, nei krikščionybės, kuri atėjo pas juos kartu su laisvės saulėleidžiu.

Tomas gimė, kai dvaras jau nyko. Bebuvo likęs nedidelis žemės plotas, kurį arė, sėjo ir šienavo kelios kumečių šeimos; atlygį jos gaudavo daugiausia bulvėmis ir javais, o tas metinis užmokestis buvo užrašomas į knygas kaip „ordinarija“. Be kumečių, dar laikytas tam tikras skaičius bernų ir mergų „prie dvaro stalo“.

Tomo senelis, Kazimieras Surkontas, nė iš tolo nepanėšėjo į tuos vyrus, kurie anksčiau šičia daugiausia rūpinosi žirgų veislėmis ir kivirčiais dėl ginklų. Neaukštas, kiek aptukęs, jis dažniausiai sėdėdavo savo krėslė; kai snausdamas atremdavo smakrą į krūtinę, nuo rausvos plikės nuslysdavo žilų plaukų sruogos, o pensnė tabaluodavo ant šilkinės virvelės. Jo oda buvo kaip vaiko (tik nosis dažnai nuo šalčio tapdavo panaši į slyvą), akys mėlynos, su raudonomis gyslelėmis. Jis lengvai

peršaldavo, tad labiau mėgdavo būti savo kambaryje negu gryname ore. Negėrė, nerūkė ir užuot avėjęs ilgaaulius batus ir netgi pentinus, kad atrodytų pasirengęs akimoju šokti ant arklio ir lėkti į laukus, – vaikščiojo apsiavęs suvarstomais bateliais, ilgomis, per kelius išduobtomis kelnėmis. Dvare nebuvo nė vieno medžioklinio šuns, nors kieme prie arklidžių kasėsi ir blusinėjosi kirbinės visokių margių, visai neturinčių ką veikti. Nebuvo taip pat nė vienos šaudyklės. Užvis labiausiai senolis Surkontas mėgo ramybę ir knygas apie augalus. Galimas daiktas, kad ir į žmones jis žiūrėjo beveik lygiai taip pat kaip į augalus, todėl jų aistros nelengvai išmušdavo jį iš pusiausvyros. Stengėsi juos suprasti, ir tai, jog buvo „per geras“, pridėjus dar jo priešišumą kortoms ir užavimams, atbaidė kaimynus, lygius jam savo padėtimi. Tardami jo pavardę, jie gūžčiodavo pečiais, bet rimtai ko nors jam prikišti nesugebėdavo. Kiekvieną atvykusįjį ponas Surkontas priimdavo labai mandagiai, rodydamas pagarbą, toli gražu neatitinkančią svečio rango nei posto. Žinia, vienaip juk reikia elgtis su bajoru, kitaip – su žydu ar valstiečiu. O jis šios taisyklės netaikė net baisiajam Chaimui. Kas keletą savaičių Chaimas atidardėdavo brikeliu ir įžengdavo į vidų, rankoje laikydamas botagą, apsitaisęs juodu palaidiniu, it balionas išsipūtusiomis kelnėmis, uždribusiomis ant aulų. Jo barzda styrojo tarsi iš ugnies ištrauktas aprūkęs nuodėgulys. Kalbą pradėdavo nuo rugių bei veršiukų kainų, bet tai buvo tiktai įžanga protrūkiui. Po to šūkaudamas ir mostiguodamas rankomis lakstydamas, vaikydamašis namykščius po visus kambarius, raudavosi plaukus ir prisiekinėdavo, jog subankrutuosiąs, jeigu užmokėsiąs tiek, kiek reikalaujama. Atrodo, kad jeigu jis išvažiuos nesuvaidinęs šios sielvartingos scenos – jausis neatlikęs to, kas privalu geram pirkliui. Tomui buvo keista, kad riksmas nutrūkdavo ūmai. Chaimo lūpose šmėkstelėdavo kažkas panašaus į šypseną, ir abu su senoliu jau sėdėdavo draugingai šnekučiuodamiesi.

Surkonto geraširdiškumas anaipol nereiškė, kad jis būtų linkęs atsisakyti savo naudos. Senos nuoskaudos tarp Ginių kaimelio ir dvaro išblėso, žemė buvo išskirstyta taip, jog nebuvo dingsties vaidams. Kas kita – Pagirių kaimas, buvęs kitoje dvaro pusėje, prie miško. Šis kaimas be perstogės keldavo ginčus dėl teisės naudotis ganyklomis, ir tai jam sekėsi nelengvai. Žmonės susieidavo, aiškindavosi, kaip ir kas, o susitvenkus pykčiui, rinkdavo senių delegaciją. Bet kai seniai susėsdavo su Surkontu už stalo, ant kurio stovėdavo degtinė ir lėkštė su papjaustyta rūkyta mėsa, visas pasirengimas eidavo perniek. Senolis, delnu glostydamas kitos plaštakos viršų, neskubėdamas nuoširdžiai aiškindavo. Matei, jog jis tikrai stengiasi viską išspręsti teisingai. Žmonės atlyžę pritariamai linguodavo galvomis, sudarydavo naują sutartį ir tiktai grįždami atgal prisimindavo viską, ko neišsakė; užplūsdavo piktumas, kad dar sykį juos užbūrė ir dabar bus gėda prieš kaimą.

Jaunystėje Surkontas mokėsi mieste, skaitė Auguste'ą Comte'ą ir Johną Stuartą Millį¹, apie kuriuos prie Isos, be jo, mažai kas buvo girdėjęs. Iš jo pasakojimų apie anuos laikus Tomas labiausiai įsiminė puotas, kuriose vyrai vilkėdavo frakais. Senelis su bičiuliu turėjo vieną bendrą fraką: kai katras nors iš jų šokdavo, antrasis laukdavo namuose, o po kelių valandų keisdavosi.

Užaugo dvi dukros: Elena ištekėjo už kaimyno, dvaro nuomininko, o Teklė – už miestiečio; ji ir buvo Tomo motina. Į Ginius ji kartkartėmis atvažiuodavo ir viešėdavo po keletą mėnesių, bet taip būdavo retai, kadangi vis lydėdavo vyrą, kuris blaškėsi po pasaulį, ieškodamas geresnio uždarbio. O vėliau jį blaškė karas. Tomui motina atrodė tokio nepaprasto grožio įsikūnijimas, kad jis nieko daugiau neįstengdavo, tik žiūrėdavo į ją ir leipdavo iš meilės. Tėvo beveik nepažinojo. Jį globojusios moterys – tai pirmiausia Polia, kai buvo visai mažas, o vėliau – Antanina. Polią įsivaizduodavo kaip odos baltį, linus, švelnumą ir po metų šią savo simpatiją perkėlė į kraštą, kurio vardas skambėjo

---

¹ Auguste'as Comte'as (1798–1857) – prancūzų filosofas, sociologas, pozityvizmo krypties pradininkas. Johnas Stuartas Millis (1806–1873) – anglų filosofas, ekonomistas.

panašiai – Polska². Antanina vaikščiodavo atkišusi pilvą, pridengtą dryžuota prijuoste. Prie juostos nešiojosi raktų ryšulį. Jos juokas buvo panašus į žvengimą, o širdis buvo sklidina gerumo visiems. Antanina šnekėjo dviejų kalbų mišiniu: lietuvių – savo gimtąja, ir lenkų – pramokta vėliau. Kaip ji kalbėjo, matyti, pavyzdžiui, iš tokio geraširdiško pašaukimo: „Tomas, kuodz, dam kampilura!“

Tomas labai mylėjo senelį. Nuo jo sklido malonus kvapas, o žili, virš burnos augantys šeriai kutendavo skruostą. Mažame kambaryje, kur jis gyveno, viršum lovos kabojo graviūra, vaizduojanti prie stulpų rišamus žmones; kiti, pusnuogiai, kišo prie stulpų deglus. Vienos pirmųjų Tomo skaitymo pratybų buvo skiemenuoti užrašą: „Nerono deglai“. Taip vadinosi žiaurusis karalius, o Tomas tuo vardu pavadino vieną šunytį, nes vyresnieji, pažiūrėję jam į gerklę, kalbėjo, jog juodas jo gomurys rodo, kad šuo bus piktas. Neronas užaugo ir nepasižymėjo nirtumu, užtat buvo buklus: ėdė nuo medžių nukritusias slyvas, o kai jų nerasdavo, mokėjo letenomis atsiremti į kamieną ir jį purtyti. Ant senelio stalo gulėjo daug knygų, o jų paveikslukai vaizdavo šaknis, lapus ir gėles. Kartais senelis nusivesdavo Tomą į „saloną“ ir atvoždavo fortepijoną, kurio dangtis buvo kaštonų spalvos. Lyg patinę pirštai laibais galais bėgiodavo per klavišus, ir keisti atrodė tie judesiai ir lyg lašai byrantys garsai.

Senelį dažnai buvo galima išvysti besitariančią su ūkvedžiu. Ūkvedys Šatibelka nešiojo dvišaką barzdą ir kalbėdamas vis ją glostydavo ir pešiodavo. Jis buvo mažutis, vaikščiojo sulenkęs kelius ir vis trūkčiojo kojas iš batų, mat jų aulai buvo gerokai per platūs. Rūkė milžinišką, lyginant su jo ūgiu, pypkę; jos kotas buvo nulinkęs žemyn, o galvutė uždaroma metaliniu dangteliu su skylutėmis. Jo būstas gale pastato, kuriame dar buvo arklidė, ratinė ir samdinių kambarys, atrodė žalias nuo snapučių krūmelių, pasodintų vazonėliuose ir net skardiniuose puodukuose. Siena buvo nukabinta šventais paveikslais, kuriuos jo žmona Paulina puošdavo popierinėmis gėlėmis. Paskui Šatibelką visur tipeno šunytis Mopsikas. Kai jo šeimininkas sėdėdavo senelio kambaryje, Mopsikas laukdavo kieme ir nerimaudavo, nes tarp didelių šunų ir žmonių jam kiekvieną akimirką galėjo prisireikšti globos.

Svečiai – išskyrus tokius kaip Chaimas ar ūkininkai, atėdinėję visokiais reikalais – apsilankydavo ne dažniau kaip kartą ar porą kartų per metus. Šeimininkas jų pats neieškojo, bet ir nebūdavo surukęs, jei jie atvykdavo. Užtat beveik kiekvienas svečių apsilankymas keldavo didiausią sumaištį močiutės Surkontovos širdyje.

V

Močiutė Michalina, tai yra – Misia, Tomui niekada neduodavo jokių dovanų ir visiškai juo nesirūpino; tai buvo tokia moteris! Trankė durimis, kiekvieną plūdo. Jai visai nerūpėjo nei patys žmonės, nei jų nuomonė. Kai supykdamas, ištisomis dienomis tūnodavo užsisklendusi savo kambarėlyje. Būnant šalia senelės, Tomą persmelkdavo džiaugsmas – toks pats, kurį jautė miško tankmėje sutikęs voverę ar kiaunę. Kaip ir jos, senelė priklausė miško būtybėms. Į žvėrelio snuktį panėšėjo jos didelė tiesi nosis, styranti tarp skruostikaulių, kurie irgi buvo taip atsikišę, kad, atrodė, nosis tuoj tuoj dings tarp jų. Akys it riešutai, plaukai tamsūs, juos šukuodavo lygiai, – sveikata ir švara. Baigiantis gegužei, ji pradėdavo vaikščioti prie upės, vasarą maudydavosi kelis sykius per dieną, rudenį – pėda praskeldavo pirmąjį ledą. Žiemą taip pat nemaža laiko skirdavo visokioms maudynėms. Ne mažiau žiūrėjo švaros ir namuose, tiesą sakant, tik toje namų dalyje, kurią laikė savo užuoglauda. Jokių kitų poreikių ji neturėjo. Seneliai ir Tomas prie stalo kartu sėsdavo retai, nes močiutė nepripažino reguliaraus valgymo, laikė tai nereikalingu galvos kvaršinimu. Kai jai užeidavo noras, bėgdavo į virtuvę ir šveisdavo puodynes rūgpienio, užsikąsdama raugintais arba acte marinuotais agurkais – nepaprastai mėgo viską, kas aštru ir sūru. Šitas jos priešiškusis lėkščių ir dubenų

² Lenkija.

apeigoms, – maloniau įlįsti kur į kampą ir kirsti niekam nematant, – ėmėsi iš šykštumo ir iš įsitikinimo, jog ceremonijoms tik eikvojamas laikas. O svečiai ją erzino todėl, kad reikia juos linksminti net tada, kai žmogus neturi tam noro, ir todėl, kad jiems reikia duoti valgyti.

Senelė nenešiojo jokių marškinių, vilnionių apatinių nei suvarstomų kikių. Mėgstamiausias jos užsiėmimas žiemą buvo stovėti prie pečiaus užsiplėšus sijoną ir šildytis sėdynę – ši poza reiškė, kad ji pasiruošusi šnekėtis. Toks iššūkis mandagumo taisyklėms labai patiko Tomui.

Senelės Misios pyktis tikriausiai būdavo tik paviršinis, o viduje ji mažne juokais sprogo, ir, likusi viena, atsitvėrusi abejingumo siena, senelė, matyt, gerokai pasilinksmindavo. Tomui atrodė, kad ji nulipdyta iš tvirtos medžiagos ir kad joje tiksi kažkoks mechanizmas, kurio nereikia prisukti, *perpetuum mobile*, kuriam išorės pasaulis buvo nereikalingas. Ji griebdavosi įvairiausių gudrybių, kad galėtų viduje susigūžti į kamuoliuką.

Domėjosi pirmiausia visokiais burtais, dvasiomis ir pomirtiniu gyvenimu. Iš knygų skaitė tikrai šventųjų gyvenimus, bet greičiausiai ne dėl turinio: ją veikiau svaigino ir į svajonių dausas nešė pati kalba, maldingų sakinių skambesys. Jokių moralinių pamokymų Tomui ji neteikė. Rytais (jeigu tik išlįsdavo iš savo drevės, kur kvepėjo vašku ir muilu) susėsdavo abi su Antanina ir aiškindavosi sapnus. Sužinojusi, kad kas nors matė velnią ar kad kažkur kaimynystėje žmonės negali gyventi savo namuose, nes kažin kas ten žvangina grandinėmis, ritina statines, visa nušvisdavo. Gerą nuotaiką jai sužadindavo kiekvienas ano pasaulio ženklas, tai yra įrodymas, kad žmogus žemėje nėra pasmerktas vienatvei. Įvairiuose smulkiuose nutikimuose įžiūrėdavo įspėjimą ir Galių nurodymus. Juk vis dėlto reikia žinoti ir mokėti, kaip elgtis, o tada mus supančios Galios pagelbės ir parems. Senelė Misia taip domėjosi tomis būtybėmis, kurios sukuriuoja aplink mus ore ir kurias liečiame kiekvieną akimirką, patys to nežinodami, jog į bobutes, išmanančias paslaptis ir užkeikimus, žiūrėjo visiškai kitaip negu į šiaip žmones ir netgi dovanodavo joms čia medžiagos skiautę, čia dešros rinkelę, šitaip patraukdama jas už liežuvio.

Namų ūkiu ji mažai rūpinosi, nebent patikrindavo, ar senelis ko nors neišneša savo globotiniams, nes jis, bijodamas scenų, vis ką nors nugvelbdavo. Niekam nedaranti paslaugų (svetimos reikmės neprasisakėdavo į jos vaizduotę), niekada nekamuojama sąžinės priekaištų ir minčių apie kokias nors pareigas savo artimiesiems, ji tiesiog gyveno. Jeigu Tomui pasisekdavo aplankyti močiutę lovoje, baldakimu uždengtoje nišoje (greta stovėjo klauptas su drožinėta atramėle ir raudono aksomo pagalvėliu), sėsdavosi į kojūgalį ir atsiremdavo į jos kelius, pridengtus apklotu (ji nepakentė vatos antklodžių). Aplinkui jos akis susibėgdavo raukšlikės, apvalūs skruostikauliai išsišaudavo dar labiau nei paprastai, o tai reiškė draugiškumą ir juokingus pasakojimus. Kartais, iškrėtęs kokią išdaigą, gaudavo išklaudyti niurzgių senelės priekaištų, ji apšaukdavo jį nevidonu ir niektauska, bet šitai jo nejaudino: žinojo, kad jį myli.

Sekmadieniais, eidama į bažnyčią, vilkdavosi tamsią palaidinukę, pakaklėje, virš nėrių, užsegta žiogeliu. Ant kaklo užsidėdavo auksinę grandinėle su karoliukais it segtukų galvutės, o medalioną, kurį leisdavo atidaryti (nieko jame nebuvo), slėpdavo kišenėlėje už juostos.

VI

Įvairiausios Galios stebėjo Tomą saulėkaitoj ar tarp žalumynų ir vertino jį pagal tai, ką jos pačios geriausiai išmanė. Tos iš jų, kurioms leista nepaisyti laiko ribų, melancholiškai lingavo permatomas galvas, nes gebėjo suvokti pasekmes tos ekstazės, kurią jis išgyveno. Šioms Galioms gerai žinomi, pavyzdžiui, kompozitorių kūriniai, bandantys išreikšti laimės jausmą, tačiau šios pastangos atrodo apgailėtinos, kai priklaupi prie vaiko lovos, vaiko, kuris nubunda vasaros rytą, o už lango girdėti volungių švilpesys, kvarkimų, kudakavimų ir girgsėjimų choras, ataidintis iš kiemo, – visi balsai,

nutviekti šviesos, kuri niekada neišblės. Laimė yra ir lytėjimas, – basomis kojomis Tomas perbėgdavo nuo glotnių grindų lentelių ant šaltos akmeninės koridoriaus aslos ir apvalių takelio akmenėlių, nuo kurių baigia nudžiūti rasa. Ir, – šitai verta įsidėmėti, – jis buvo vienišas vaikas karalystėje, kuri keisdavosi taip, kaip jis panorėdavo. Kipšai, pastebėję atbėgantį jį, greitai susigūždavo ir sulandžiodavo po lapais – it išgąsdintos vištos, kurios tiesia kaklus ir varto savo kvailas akis.

Pavasarij vejoje išaugdavo gėlės, vadinamos švento Petro rakteliais. Tomui labai patiko šis reginys: žolė ištiesai žalia, o čia ūmai šis šviesus geltonis ant nuogo stiebelio, išties kaip mažų raktelių ryšuliukas, o kiekviename raktelyje – mažytis raudonas ratukas. Lapai apačioje raukšlėti, malonūs paliesti – kaip zomša. Kai gėlynuose pražysdavo bijūnai, su Antanina juos pjaudavo ir nešdavo į bažnyčią. Panardindavo žvilgsnį į žiedus, visa esybe trokšdamas įžengti į šitą rausvą rūmą; saulė peršviečia sienas, o dugne po aukso dulkeles kirba vabaliukai; sykį vieną įtraukė į nosį – taip smarkiai uostė. Šokinėdamas ant vienos kojos, bėgdavo paskui Antaniną, einančią mėsos į rūšį, išraustą sode. Lipdavo žemyn kopėtėlėmis, ir Tomas kojų pirštais jausdavo šaltį, kylantį nuo Isos ledo luitų, apmestų šiaudais. Viršuje kaitra, čia – visai kitaip, ir vargu ar lauke kas tai nujaustų. Jis negalėjo patikėti, kad rūšys toli nenuveina, o pasibaigia čia, prie išmūrytos sienos su drėgmės patakėmis. Arba sraigės. Po lietaus šlapiais takučiais jos keliaudavo iš vienos vejos į kitą, o iš paskos driekdavosi sidabrinis pėdsakas. Paimtos į rankas, jos įlįsdavo į kriauklę, bet netrukus ir vėl išlįsdavo, tereikia tik pasakyti: „Sraige, sraige, parodyk ragelius – vagia tavo namelius.“ Jei visa tai ir teikė malonumo suaugusiems, tai šis malonumas, kaip galėjo įsitikinti Galios, šiek tiek buvo atmieštas gėdos jausmo; suaugusieji, pavyzdžiui, nesusimąstys, palinkę prie balto žiedelio, juosiančio sraigės kiautą. Tai jiems neskirta.

Upė Tomui atrodė milžiniška. Viršum jos visada plaukė ataidai: kultuvės trinksėjo tak tak tak; iš kažkur atsiliepdavo kitos, sakytum, susitarusios, kad vienos klausinės, kitos atsakinės. Išties orkestras, ir skalbėjos niekuomet neapsirikdavo: naujai pradėjusi kaipmat įsijungdavo į jau pradėtą taktą. Tomas slėpdavosi krūmuose, įsiropšdavo į gluosnį ir valandų valandas klausydavosi, žiūrėdamas į vandenį. Upės paviršiumi lakstė voreliai, kojytėmis tarsi įduobdami vandenį, vabalėliai – slidūs metalo lašeliai, kurių net vanduo nesudrėkina, – be paliovos šokdavo ratelį. Saulės spindulys apšviečia kerojančių dugne augalų tankmę, joje sustingę žuvyčių spiečiai, žuvytės išlaksto į visas puses ir vėl buriasi: viksteli uodegyte, staiga šast į šoną, vėl viksteli uodegyte. Kartais iš gelmės į šviesą išplaukdavo didesnė žuvis, ir tada Tomo širdis daužydavosi iš susijaudinimo. Jis net šoktelėdavo ant kamieno, kai upės viduryje pasigirsdavo pliuškesys, kažkas sublykčiodavo, ir nuvingiuodavo ratilai. Jei praplaukdavo valtys, tai būdavo nepaprastas reginys: jį išnirdavo ir dingdavo taip greitai, kad ne kažin ką spėdavai įžiūrėti. Žvejys, sėdintis žemai, beveik vandenyje, mosuodavo dvimenčiu irklu, o paskui valtį tempdavosi virvę.

Tomas anksti susimeistravo meškerę, buvo kantrus, tačiau jam nesisekė. Tiktai Akulionių vaikai, Juzis ir Onutė, išmokė jį pririšti kabliuką. Į jų gryčią kaimelio pakraštyje iš pradžių užbėgdavo trumpam, paskui apsirato, ir jei negrįždavo namo, visi žinojo, kur jis. Per pietus gaudavo medinį šaukštą, sėsdavo su visais prie stalo ir kartu su kitais graibstydavo iš vieno dubens „bandutes“, užpiltas grietine. Akulionis buvo labai stambus, Tomas negalėjo atsistebėti jo pečių lygumu, kadangi nepažinojo kito žmogaus, kuris taip tiesiai vaikščiotų. Jo kelnės per blauzdas iki pat kelių būdavo apvyniotos vyžų dirželiais. Jis labai mėgo žvejoti ir, kas svarbiausia, turėjo luotą. Už obelyno, prie svirnelio, laukas leidosi į ajerų priaugusią įlankelę; luotas, žolėje įspaudęs takelį, gulėdavo pusiau ištrauktas. Vaikams buvo uždrausta nustumti jį į vandenį, todėl jie, supdamiesi viename gale, galėjo tiktai įsivaizduoti, jog plaukia. Luotas lengvai apsiversdavo; jis buvo išskaptuotas iš kamieno, tik prie šonų styrojo du sparnai palaikyti pusiausvyrai. Akulionis juo plaukdavo gaudyti lydekų su masalu.

Lyną, leidžiamą paskui save, užsikabindavo ant ausies, kad iškart pajustų trūktelėjimą. Naktį palikdavo palaidynes, vieną davė ir Tomui. Prie pat meškerykočio buvo pririštos iš lazdyno išpjautos šakutės, ant jų užvyniota virvutė, kurią prakišdavo pro tarpelį, o toliau – pririšdavo dvigubą kablį. Masalui labiausiai tinka mažas ešeriukas: jei kablį įsmeigsi jam iš šono, peiliuku perpjovęs odelę, jis plaukios visą naktį; kitos žuvytės ne tokios gajos, per greitai miršta.

Už šį įvykį reikėjo dėkoti Akulioniui, kuris parinko vietą ir užmetė meškerę. Tomas negalėjo miegoti, anksti, dar tebetvyrant rūkui, pašoko iš lovos ir nuskuodė prie upės. Viršum rausvos, garų apgaubtos vandens plynės paregėjo šakutes – tuščios. Dar netikėjo, trūktelėjo – buvo sunku ir kažkas pliuškeno. Į kalną lėkė kaip sparnus įgavęs, laimingas, trokšdamas kuo greičiau visiems parodyti didelę, sulig ranka žuvį. Išties, visi subėgo ir apžiūrinėjo. Tai buvo ne lydeka, o kažkokia kita žuvis, ir Akulionis pasakė, kad tokių retai pagauna. Dar niekada ligi šiol Tomui nebuvo taip pasisekę, todėl jis keletą metų didžiuodamasis pasakojo šį nutikimą.

Jis mėgo Akulionienę, baltą kaip Polia, ir laukdavo jos glamonių. Akulionių gryčioje buvo kalbama lietuviškai, ir Tomas pats nepajusdavo, kaip irgi pereidavo į šią kalbą. Vaikai šnekėdavosi ir vienaip, ir kitaip, aišku, išskyrus tuos atvejus, kai reikia susišaukti koku nors nuo amžių įprastu šūksniu, pavyzdžiui – berniukai, lėkdami nuogi link upės, šaukdavo tik lietuviškai: „Ei, vyrai!“, ir puldavo stačia galva į vandenį. Kaip Tomas vėliau sužinojo, „vir“ lotyniškai irgi reiškia „vyras“; tačiau lietuvių kalba turbūt senesnė už lotynų.

[...]

IX

[...]

Tomas turėjo mokytis, bet namuose niekas šio darbo neišmanė, tad jį siūsdavo į kaimą pas Juozapą, vadinamą Juoduoju. Šis buvo iš tikrųjų juodas: antakiai kaip platūs brūkšniai, veidas liesas, plaukai ties smilkiniais šiek tiek pražilę. Gyveno pas savo brolių ir padėjo jam ūkininkauti, bet imdavosi ir kitokių darbų. Iš kažkur gaudavo knygų, tarp lentutėmis suspaustų laikraščio skiaučių džiovino žoles, rašė žmonėms laiškus ir pasakojo apie politiką. Kažkada už tą politiką sėdėjo kalėjime, vėliau dirbo mieste, tačiau vaikščiojo apsirengęs ne miestiškai – savo marškinių raštais duodavo suprasti, jog liko kaimietis. Juozapas priklausė tai padermei, kurią mūsų laikų metraštininkai pavadino nacionalistais: jis troško tarnauti Tėvynės šlovės vardan. Tai ir buvo jo rūpestis, jo sielvarto priežastis. Jam, aišku, svarbiausia buvo Lietuva, o Tomą turėjo mokyti skaityti ir rašyti pirmiausia lenkiškai. Tai, jog Surkontai laikė save lenkais, jo nuomone, buvo išdavystė: juk sunku surasti lietuviškesnę pavardę. Prisdėjo ir neapykanta ponams – dėl to, jog buvo ponai, ir dėl to, jog atsisakė savo kalbos, kad labiau atsitvertų nuo valstiečių; kita vertus, buvo sunku neapkęsti Surkonto, kaip tik jam patikėjusio savo anūką, ir kartu ruseno viltis, kad jam pavyks atverti berniuko akis ir tasai supras, kokia puiki Tėvynė, – visą šią jausmų painiavą išreikšdavo jo krenkščiojimas, kai Tomas atskleisdavo prieš jį skaitymų knygelę. Senelė šiomis pamokomis buvo labai nepatenkinta, kaip ir tuo, jog broliaujamasi su „chamais“; ji nesutiko pripažinti, kad iš viso egzistuoja kažkokie lietuviai, nors jos pačios nuotrauka galėjo iliustruoti knygą, pasakojančią apie tai, kokie žmonės nuo amžių gyveno Lietuvoje. Bet specialiai samdyti namų mokytoją – o ne, šitai, jos galva, būtų buvusi tuščia paikystė, todėl, burbėdama, jog iš vaiko padarysį „chamą“, ji vis dėlto taikstėsi su Juozapo mokytojavimu. Tomas šių painybių ir įtampos nesuvokė, o suvokęs pripažino, jog tai išskirtinis reiškinys. Jei būtų sutikęs kokį anglų berniuką, augantį Airijoje, ar mažą šveduką Suomijoje, būtų suradęs daug panašumų, tačiau už Isos slėnio plytinčią žemę gaubė rūkas, ir iš senelės pasakojimų jis žinojo, ko gero, tik tiek, kad anglai per pusryčius valgo kompotą (todėl jautė jiems simpatiją), kad rusai ištrėmė į Sibirą senelį Artūrą ir

kad jis turįs mylėti lenkų karalius, kurių palaikai ilsisi Krokuvoje. Krokuva močiutei buvo gražiausias pasaulio miestas, ir ji žadėjo Tomui, kad užaugęs jis ten nuvažiuos. Iš visų šių susipynusių dalykų – iš kažkur toli nukeldinto senelės patriotizmo, iš senelio, beveik abejingo tautiniams reikalams, tolerancijos ir iš Juozapo pasakymų „mes“, „mūsų šalis“ – Tomo sąmonėje užsimezgė būsiamasis nepasitikėjimas žmonėmis, kurie jo akivaizdoje pernelyg girdavosi herbais ir vėliavomis, savotiška dvilype ištikimybe.

Juozapo pamokos užsitęsė dėl pereinamojo meto sumaištis, iš kurios užgimė maža Lietuvos Respublika. Tada Juozapo pastangomis Giniuose buvo pradėta statyti pirmoji mokykla, ir jis tapo jos mokytoju.

X

Velniai pasirinko kankinti visų pirma Baltazarą. Niekas net nebūtų galėjęs to įtarti, nes iš pažiūros jis atrodė kaip žmogus, sutvertas vien džiaugsams. Čigono oda, balti dantys, mažne dviejų metrų ūgio, apskritas veidas, apaugęs švelniais pūkeliais – kaip slyva. Kai pasirodydavo dvare, apsvilkęs palaidinę, suspaustą dirželiu, užsidėjęs tamsiai mėlyną, ant šono pakreiptą kepurę, iš po kurios styrojo kuodas, – Tomas šaukdamas lėkdavo jo pasitikti: paregės atnešant ar pintinę grybų – baravykų ir kelmučių, kurių viršus tokios spalvos kaip perpjautas alksnis, o šonai balti su taškučiais, ar laukinių paukščių – perkūno oželių arba tetervinų su raudonu brūkšneliu virš akių. Baltazaras buvo eigulys, nors ne visai tikras. Jam niekas nemokėjo algos, ir jis niekam nemokėjo, tūnojo miške, medžio namų statybai gavo veltui, miško laukymėlėse turėjo pasisodinęs bulvių ir pasisėjęs rugių, o kiekvienais metais dar prisiardavo žemės. Jam atėjus, dar labiau buvo trankomos durys ir girgždinami spintų užraktai, o močiutė Surkontova pradėdavo skųstis migrena. Tomas girdėdavo ją barantis ant senelio: „Tas tavo favoritas! Kad daugiau nedirštum nieko jam išnešti!“

Daugelis Baltazarui pavydėjo, ir pagrįstai. Tik tapęs eiguliu, jis neturėjo nieko, o dabar – ūkis, karvės, arkliai ir ne šiaip troba, o keturių kambarių namas su lentų grindimis, su priebučiu. Baltazaras buvo vedęs turtingo Ginių ūkininko dukterį ir augino du vaikus. Surkontas „Baltazarėliui“ nieko negailėjo, nors šis ir kažin ko būtų prašęs, – tad šiuo atveju jau vertėjo pasukti pirštą prie kaktos. Priešų jis neturėjo, nes mokėjo su žmonėmis elgtis: žiūrėjo, kad nekirstų medžių sename ažuolyne, bet nesibarė, jeigu kas iš Pagirių nuleisdavo kokią eglę ar skroblą – tik kad kelmą gerai samanomomis užklotų ir neliktų ženklų.

Laimė, Baltazaras mėgo padrybsoti savo priebutyje, pasistatęs prie guolio ant grindų ąsotį naminio alaus. Girkšnojo iš puoduko, čepsėjo, žiovavo ir kasėsi. Sotus katinas, – o kaip tik tuomet jis jausdavo kylantį siutą. Kartkartėmis senelis, pasisodinęs Tomą į briką šalia savęs, važiuodavo į eigulinę, kuri buvo tolokai, už dvarui priklausančių laukų. Brika buvo naudojama dažnai, kaip ir puskarietė, panaši į ritinį, užkeltą ant keturių ratų, ant kurio reikėjo ropštis kaip ant arklio. Ratinėje stovėjo ir kitokie vežimai, pavyzdžiui, karieta su lingėmis, apaugusi dulkėmis ir voratinkliais, rogutės ir „voras“ – ryškiai geltonas, ilgas, priekiniai ratai didžiuliai, užpakaliniai – maži, o aukštai viršuje – sėdynė vežikui ar liokajui; vieną „voro“ (jis labiau panėšėjo į širšę) dalį su kita jungė tik lentos, kurios smagiai spyruokliuodavo, kai ant jų šokinėjai. Brikai pasvirus į šoną, senelis apglėbdavo Tomą per pusiaują; už laukų prasidėjo ganyklos ir bitynai, giliose provėžose, pridengtose žolių, po juodu vandeniu slypėjo duobės, į kurias ratai grimzdavo iki pat ašių. Viršum tankaus skroblyno nusidriekusi dūmų sruoga reiškė, kad tuojau pasigirs šunų lojimas ir pasirodys stogas bei šulinio svirtis. Tomas irgi būtų norėjęs gyventi tokioje dykynėje, su žvėreliais, kaišiojančiais galvas iš tankmės ir stebinčiais kieme plušančius žmones. Namas kvėpėjo sakais, rąstai dar nespėjo pajuosti ir blizgėjo kaip kaltas varis. Baltazaras šiepdavo dantis, žmona kraudavo ant stalo vaišes ir įkalbinėdavo imti rūkytos mėsos, vis kartodama:

„Proša, proša užkasti.“ Liesoka, su atsikišusiu smakru, ji daugiau nieko nekalbėdavo.

Tomas palikdavo suaugusius ir skuosdavo pažiūrėti kėkštų arba laukinių balandžių – čia veisėsi gausybė paukščių. Kartą bityne, ant akmenų krūvos, jis aptiko kukučio lizdą – ištiesė ranką ir pačiuo mažuliuką, kuris dar nemokėjo lakioti, tiktai šiaušė kuodelį – gąsdino. Pasiėmė jį į namus, tačiau kukutis nieko nenorėjo lesti, slapstėsi pasieniais, ir reikėjo jį paleisti.

Tomui Baltazaras, aiškus daiktas, nebūtų pasipasakojęs, kas jį kamavo. O be to, ir pats nieko nesuvokė, tik tai, kad jam vis blogiau. Kol rentė namą, dar šiaip taip laikėsi. Vėliau sustodavo vidury arimo, susisukdavo papirosą ir ūmai netekdavo nuovokos, kur jis yra; atsitokėdavo surakintais pirštais, tarp kurių byrėjo tabakas. Vienintelis būdas buvo pervargti bedirbant, bet dėl savo tingumo Baltazaras greitai užbaigdavo kiekvieną darbą, o kai išsitiesdavo ant suolo su alaus ąsočiu, jį užplūsdavo bjaurus alpulis, iš lėto tarsi sukdamasis viduje; ir jis sustingęs, lyg sukaustytas snaudulio, sukandęs dantis rėkdavo, – jeigu būtų galėjęs išrėkti, bet negalėjo. Jautė, jog kažką turėtų daryti: atsitiesti, trenkti kumščiu į stalą, kur nors lėkti. Kur? Jį akino šnabždesys, susiliejęs su tuo alpuliu, ir Baltazaras kartais tėkšdavo puoduką į savo kankintoją, kuris čia įlįsdavo į jo vidų, čia tyčiojosi iš tolo; tuomet žmona nuaudavo jam batus ir vesdavo į lovą. Baltazaras nusileisdavo žmonai, kaip ir visam kam – nykiai, nesipriešindamas ir įsitikinęs, kad tai ne tas, ko reikėtų. Žmonos išvaizda kėlė jam pasidorygėjimą, tamsoje dar nieko, bet dieną? Palengvėjimas ateidavo drauge su miegu, bet neilgai – naktį pakirdus atrodydavo, jog jis guli gilios duobės dugne ir niekada iš jos neišsirops.

Kartais daužydavo kumščiu stalą ir pabėgdavo. Tik tam, kad imtų kiaurai gerti. Tada jau gerdavo tris, keturias dienas, ir taip, kad sykį užsidegė iš vidaus ir miestelio žydė turėjo pritūpusi virš jo prišlapinti į gerklę, – šis būdas plačiai žinomas, bet užtraukiantis nešlovę. Greitai pasklisdavo žinia, kad Baltazaras ir vėl dūksta, vieni kalbėjo, kad tai iš gero ir sotaus gyvenimo, kiti – gailėjo, jog pražūsiąs, nes susidėjęs su velniu, o tai nebuvo vien pramanas, nes girtas Baltazaras verkdamas pripliaukšdavo visokiausių dalykų.

Tiktai praėjus daugeliui metų, mąstydamas apie Baltazarą, Tomas sujungdavo apie jį girdėtas pasakas su tikrove. Prisimindavo jo rankų raumenis, kurie įtempti pūpsojo kieti kaip akmuo (Baltazaras buvo stipruolis), ir akis – panašias į stirnos, su ilgomis blakstienomis. Jokia sėkmė, joks turtas ir apsukrumas neapsaugos nuo sielos ligos, – ir kiekvieną kartą pagalvojus apie Baltazarą Tomą apimdavo nerimas dėl savo likimo, dėl visko, kas jo dar laukia ateityje.

XI

Su barzdele, bėginėjančiu žvilgsniu – Herr Doktor, Vokietukas, – suglausdavo išpuoselėtas miestiškas rankas ir alkūnėmis pasiremdavo į stalą, – tokį jį matė Baltazaras. „Von!“ – mykdavo ir mėgindavo persižegnoti, bet tik braižydavo krūtinę, o gudrūs, sumanūs Vokietuko žodžiai byrėjo it šiugždantys sausi lapai.

– Betgi, mielas Baltazarai, – kalbėjo, – aš tik noriu tau padėti, be reikalo nuolat kremtiesi. Rūpiniesi ūkiu, kad žemė ne tavo, kad ją tarsi turi, o kartu ir neturi. Lengvai gavai, lengvai ir neteksi, ar ne? Pono valia: rytoj gali kas kitas paimti Ginius, ir tave išmes?

Baltazaras dejavo.

– O ar tikrai tau svarbi ta žemė? Na, prisipažink. Ne, tu širdies gilumoje slepi ką kita. Dabar tu trokšti ištrūkti ir dingti iš čia visam laikui. O pasaulis, Baltazarai, didelis. Miestai, kur naktį skamba muzika ir juokas, – galėtum užmigti ten, ant upės kranto, vienas, laisvas, nieko praeityje, vienas gyvenimas užbaigtas, kitas – pradėtas. Nesigėdintum nuodėmės, tau atsiskleistų tai, kas dabar visados bus paslėpta. Visados. Nes tu baiminiesi. Drebi dėl lauko, dėl savo šernų. Klausi: kaip, ir vėl nieko neturėti? Gerai, paaiškinsiu – tavyje glūdi ir vienas Baltazaras, ir antras, ir trečias, o tu renkiesi

patį kvailiausią. Nori verčiau niekada nepatirti, koks yra kitas Baltazaras. Gal ne?

– O Jėzau.

– Niekas tau nepadės. Ruduo, žiema, pavasaris, vasara, vėl ruduo, ir taip ratu; paskui užkas tave į žemę, dar išgerk – tai visas tavo gyvenimo malonumas. Naktį? Tu pats žinai. Bet juk ne aš tau patariau vesti, kai to nenorėjai, ne aš patariau išsirinkti negražiausią merginą, nes jos tėvas turtuolis. Baimė, Baltazarai. Viskas iš to. Norėjai apsidrausti. O kada tau buvo geriau: kai turėjai dvidešimt metų ar dabar? Prisimeni anuos vakarus? Tavo ranka lipo prie kirvakočio, kojos pačios šoko, gerklė pati dainavo. Prisimeni, kaip kurstėte laužą, prisimeni tuos savo draugus? O šiandien tu vienas. Gaspadorius. Nors nedirščiau ginčytis, gali atimti iš tavęs šitą namą.

Baltazarą suparalyžiudavo baimė. Viduje – kaip pjuvenų maišas. O tas iš sykio jį perprasdavo.

– Rytą išlendi į panamę, rasa, čiulba paukščiai, bet ar tai tau? Ne, tu skaičiuoji. Tau – tai dar viena paprasta diena, ir dar viena, ir dar. Kad tik tempti. Kaip kuinui. O anksčiau? Nerūpėjo skaičiuoti. Dainavai. Dabar kas? Žiūri į ąžuolus, o jie kaip pakuliniai. O gal jų nėra? Knygose išmintingai apie tai rašo. Bet tu nesužinosi, kas ten parašyta. Jeigu kas nors nešiojasi savy tokią marmalynę, verčiau susyk tepasikaria, nes jis pats nebesuvokia, ar sapnuoja, ar iš tikrųjų vaikščioja žeme. Taip yra knygose. Pasikarsi? Ne.

– Kodėl kitiems gerai, o man – ne?

– Todėl, mano mielas, jog kiekvienam duota tokia gija, jo likimas. Žmogus sučiups jos galą ir tada džiaugiasi, kad elgiasi taip, kaip reikia. Arba nesučiups. Tau nepavyko. Tu neieškojai savo gijos, daireisi čia į vieną, čia į kitą, norėdamas būti toks kaip jie. Bet tai, kas kitiems laimė, tau – nelaimė.

– Ką daryti, sakyk?

– Nieko. Per vėlu. Per vėlu, Baltazarai. Bėga dienos, naktys, ir vis mažiau drąsos. Neturi drąsos nei pasikarti, nei pabėgti. Pūsi ir toliau.

Alus iš ąsočio liejosi drumzliną srove, Baltazaras gėrė, o vidus vis degė. Anas šypsojosi.

– O dėl tos paslapties nesigrauk. Niekas jos neatskleis. Tai liks tarp mūsų. Argi ne kiekvienam lemta mirti? Ar ne tas pats – truputį anksčiau ar truputį vėliau? Vyras buvo jaunas, tai tiesa. Tačiau ilgai kariavo, jį kaime truputį jau primiršo. Žmona paverks dar, paskui pralinksmės. Jo rubuilis sūnaitis kabinosi jam už kaklo, bet buvo dar mažas, neprisimins tėvo. Tiktai nereikia išgėrus taukšti prie žmonių, kad sąžinę slegia kažkokie nusikaltimai.

– Kunigas...

– Taip, taip, buvai išpažinties. Bet nesi toks kvailas, kad nesuprastum, jog ten, prie klausyklos, nesugebėsi išlemti visko. Melavai. Žinoma, nemalonu negauti nuodėmių išrišimo. Todėl ir melavai, kad jis su kirviu puolė tave, tada ir užmušėi. Taip, puolė, bet kas buvo vėliau? Na, Baltazarai. Šovei, kai tupėjo krūmuose ir valgė duoną. Kruvinus džiūvėsius irgi sumetei į duobę ir užkasei kartu su lavonu, tiesa?

Štai tada Baltazaras sustugdavo ir sviesdavo puoduką. Vokietuko atsilankymu aiškintini ir skandalai, kuriuos jis keldavo karčiamose, vartalioldamas stalus, suolus ir daužydamas lempas.

XII

Vieta lommelėje tarp kėnių užsitraukė greitai; Baltazaras tada kastuvu išpjovė velėną, o paskui vėl užtaisė. Paprastai jis ateidinėdavo čia vakarėjant, atsisėdavo ir klausydavosi, kaip tauškia kėkštai ir po šakas landžioja strazdai. Nyko maudulys, lengviau buvo jį kęsti šičia, negu galvoti apie tai iš tolo. Beveik pavydėjo šitam, kuris gulėjo čionai. Ramybė, viršum medžių plaukiantys debesys. O kiek dar metų teks jam nugyventi?

Karabiną nuleido į ąžuolo drevę ir daugiau jo nelietė. Buvo perdirbtas iš kariško, nupjautu

vamzdžiu – galėjai pasikišti po sermėga, todėl anas manė, jog Baltazaras eina beginklis. Iškėlęs kirvį puolė ant jo iš patakės brūzgyno, šaukdamas: „Rankas aukštyn!“ Ruda barzda, suplėšyta rusiška milinė – belaisvis, keliaujantis miškais iš vokiečių nelaisvės. Ko norėjo? Atimti civilius rūbus ar užmušti? O gal išprotėjęs? Baltazaras mestelėjo prie klubo karabiną, tas apsigrėžė ir nuskuodė – tik krūmai sutraškėjo. Bet iš kur jis galėjo žinoti visas landas ir takus? Žvėris net sukdamasis ratu vis tiek atsidurs ten, kur reikia. Neskubėdamas patraukė užuolankom. „Jei belaisvis nubėgo į aną pusę, – svarstė, – vis tiek išeis į eglynėlį ir ten pasiilsės.“ Kas vijo Baltazarą? Keršto troškimas ar baimė, jog tasai turi draugų ir naktį užpuls? O gal tiesiog medžiotojo aistra. Sekti žvėrį: jei jis vienaip, tai aš – kitaip? Per kalvelės slinko patyliukais, ir pilka milinė švystelėjo maždaug ten, kur jis ir tikėjosi. Atitraukė ir vėl apėjo aplinkui iki jaunuolino, iš kur galėjo prišliaužti arčiau. Ir tada vedžiojo vamzdžiu per sulenktus pečius (sėdėjo šonu į Baltazarą), per kaklą, per besnape kepure pridengtą galvą. Paskui iš visų jėgų stengėsi prisiminti, kodėl nuspaudė gaiduką, bet vieną kartą jam atrodė, jog tai padarė tikrai dėl vienokios priežasties, o kitą sykį – kad dėl visai kitokios.

Rusas krito kniūbsčias, Baltazaras laukė, buvo tylu, padangėje klykavo vanagai. Nieko, nė menkiausio krustelėjimo. Įsitikinęs, kad nejuda, vingiais prisiartinio prie užmuštojo. Apvertė jį aukštiekninką. Šviesiai mėlynos akys žiūrėjo į pavasario dangų, milinės kraštu ropojo utėlė. Atrištas džiuvėsių maišelis, ant jo – kraujo dėmės. Batų kulnai visiškai nudilę, matyt, žygiavo iš toli, nuo Prūsijos. Iškrėtė kišenes, bet jose rado tik peiliuką ir dvi vokiškas markes. Visa tai ir kirvį pakišo po eglių šakomis drauge su lavonu, nes vakare reikėjo vėl ateiti su kastuvu.

Būtent šioje vietoje kadaise svarstydamas nusprendė ieškoti pagalbos. Buvo beveik tikras, kad šią mintį kažkoku būdu įteigė rusas. Gal ne veltui jį nužudė. Tą naktį miegojo gerai. Vos prašvitus išsiruošė kelionėn.

Burtininkas Masiulis laikė daug avių, ir reikėdavo atidaryti kelerius vartus, kol patekdavai į kiemą. Baltazaras iškrovė savo dovanas – rėčkutę sviesto ir dešrų rinkes. Senis pasitaisė akinius su vielos rėmeliais. Oda kaip išrūkyta, iš šnervių ir ausų kyšojo žili gyvaplaukiai. Iš pradžių pasišnekėjo apie apylinkės naujienas. O kai jau reikėjo pradėti aiškinti, ko atvykęs, Baltazaras nesugebėjo nieko doro pasakyti. Tik rodė į širdį, tarsi norėdamas ją išplėsti, lyg meškinas murmėjo: „Mane kankina.“ Burtininkas nieko, palingavo galvą, išsivedė jį į sodą, už avilių, kur obelynėje stovėjo žolėmis apaugusi sena kalvė. Nuo šatrų nukabino keletą maišelių, parinko iš kampo žabų ir sukrovė keturis kupstelius, o Baltazarą pasodino viduryje ant trinkos. Žabus padegė ir kažką šnabždėdamas bėrė į ugnį žoleles, pasėmęs iš maišelių. Smarkiai rūko dūmai, kvaito galva, o akiniuotas veidas išnirdavo čia iš vienos pusės, čia iš kitos, burbėdamas lyg ir kokią maldą. Vėliau liepė jam atsikelti ir nusivedė atgal į trobelę. Kai senis pažvelgė į jį, Baltazaras nudūrė akis, sakytum jau išpažino daug kalčių.

– Ne, Baltazarai, – galų gale ištarė senis. – Aš tau padėti negaliu. Karaliui – karalius, ciesoriui – ciesorius. Kiekvienai jėgai yra sava jėga, o ši jėga ne man. Gal užtiksi kur nors žmogų, turintį tokią galią, kokios reikia. Lauk.

Taip žlugo viltys. Ir blizgėjo dantys, švietė giedra šypsena, skirta tiems, kurie nieko nebandė atspėti.

XXV

Domcius (pasakykime čia tiesiai) buvo persirengęs karalius. Jis valdė naudodamas tykų terorą ir labai stengėsi tą tylą apsaugoti. Į karaliaus sostą jis įkopė todėl, kad buvo stiprus ir mokėjo įsakinėti, jei kam savo kietu kumščiu trenkdavo į dantis, tas iškart pakludavo ir niekad nedrįsdavo pasiskųsti tėvams. Dvariškiai, supantys jį kaimo ganyklose, kaip ir dera, buvo įvairūs: ir artimi patikėtiniai, ministrai, ir paprasti palaižūnai, praverčiantys mažoms paslaugoms, pavyzdžiui, vaikyti karvėms,

sulindusioms į pasėlius. Atlikdamas rimtus bandymus, prisileisdavo tikrai patikėtinius.

Kritiškas protas, nepasitikintis plikais žodžiais ir reikalaujantis mokslinio pagrindimo, nepaprastai domėjosi viskuo, kas bėgioja, skraido, šokinėja ir šliaužioja. Jis nupjaudavo kojas ir sparnus, šitaip mėgindamas iširti gyvų mechanizmų paslaptis. Neaplenkė net žmonių, ir tada jo ministrai laikydavo „objektą“, tai yra trylikametę Verutę, už kojų. Jį masino taip pat technikos dalykai, ir jis ilgai stebėjo, kaip padarytas malūnas, galiausiai sukėlė tikslų modelį, net kai ką patobulinęs, ir pastatė jį ten, kur upeliūkštis įteka į Isą.

Primesdamas bendraamžiams savo valią, Domcius keršijo už viską, ką jam teko iškęsti nuo suaugusiųjų. Nuo pat mažens vieni pažeminimai: ir motina, ir jis plušo svetimiesiems, dažniausiai turčiams, valdantiems šešiasdešimt ar aštuoniasdešimt hektarų – o tokie blogiausi. Žiūrėti jiems į akis, stengtis įminti jų norus, pašokti ir atspėti, ką už akimirkos lieps, viską darant tarytum linksmai ir savo noru; baimintis, kad jeigu kas nepatiks, ponas neduos prižadėto pūdo rugių ar poros senų batų, – iš čia išauga neapykanta arba abejonės, jog visas šitas pasaulis laikosi ant kažkokių melagysčių.

Anos vasaros pradžioje, dar prieš apsigyvenant sodo palapinėje, Domciaus gyvenime įvyko svarbus dalykas. Domcius ilgai stengėsi, tenkino svetimas užgaidas, ilgai lindo į akis – ir pagaliau vienas iš buvusių kareivių leido jam retkartėmis naudotis savo karabinu. Tai, beje, buvo užmokestis už kai kurias nutylėtas nuodėmes.

Tuo metu, kai Domcius gavo teisę pasiskolinti karabiną, apylinkėje atsirado pasiutęs šuo, ir žmonės įtarė, kad vienas iš kaimo šunų yra aprietas. Daugelis šnekėjo, kad jį reikia užmušti, bet niekas to nesiėmė. Tada pasipainiojo Domcius ir pasisiūlė nutvatinti šunį. Jam buvo leista, nors nelabai noriai, – nežinia, ar išties šuo buvo aprietas. Didelis, juodas šuva su žilais plaukais ant snukio, iškėlęs uodegą, gerinosi Domciui, patenkintas, jog paleido jį nuo grandinės ir dabar, užuot tuščiai žiovavęs ir blusinėjęsis, jis eis palakstyti. Domcius davė jam paėsti, o paskum nusivedė prie ežerėlio. Šį ežeriuką Isos kilpos viduryje per pavasario atolydžius maitino upės vanduo, tekantis užpelkėjusiu grioviu; tada šiltose seklumėlėse neršdavo lydekos; vasarą jis imdavo džiuoti, ir jame likdavo daugiau dumblo negu vandens; ežerėlio nuolatinės gyventojos buvo tikrai dyglės. Aplinkui švendrynas – tanki siena, aukšta sulig raito vyro. Ant vieno kranto, švendrų apsuptyje, augo kriaušė. Domcius stora virve pririšo prie jos šunį. Pats su karabinu rankose atsisėdo netoliese. Iš šovinių išlupo kulkas, o jų vietoje įstatė medines, kurias pats išdrožė šiam reikalui. Šuo vizgino uodegą ir linksmai lojo. Štai toji akimirka: galėjo šauti, galėjo ir ne; spaudė buožę prie peties ir dar delsė – gardžiavosi pačia galimybe. Būtent tuo, kad šuva nieko nenumano, o jis, Domcius, gali rinktis ir pats nuspręsti. Ir, be to, jis piršto spūstelėjimu gali šunį tikrai paversti kitokiu negu lig šiolei – bet kokiu? Ar jis griūtų, ar šokčiotų? Tačiau viskas po kriaušę ir aplinkui drauge taip pat pasikeistų. Nieko nėra geriau kaip šūvis kulka: ramu ir tylu, tarsi nebūtų jokio žmogaus, jokio pykčio, jokių pastangų, tik ištars – „jau“.

Ošė švendrynas, iš pražiotos koserės karojo raudonas drėgnas liežuvis. Taukštelėjo iltys – šuo čiupo musę. Domcius taikė į blizgančius gaurus.

Jau. Sekundės dalelytę šuo tarsi nustebęs krūptelėjo. Ir ūmai puolė pirmyn, švogždė ir skalijo, įtempęs virvę. Supykęs dėl šitokio priešiško, Domcius šovė antrąsyk. Šuo parvirto, pašoko ir staiga viską suprato. Pašiauštais gaurais jis traukėsi nuo to siaubingo reginio. Iš reto į jį smigo naujos kulkos (kad per greitai nenumirtų), ir su kiekvienu šūviu buvo vis kitaip, kol pagaliau pradėjo vilkti žeme užpakalį, ungzti ir, jau parvirtęs ant šono, ėmė konvulsiškai mataruoti letenomis.

Atsisėdęs prie laužo sode, Domcius leidosi į teologinius apmąstymus, paremtus anos akimirkos prisiminimais. Jeigu jisai turėjo visiškoje savo valdžioje šunį, sprendė jo likimą taip, kaip panorėjo, tai argi ir Viešpats Dievas panašiai nesielgia su žmogumi? Dievą jis laikė savo skriaudų kaltininku. Visų pirma dėl to, kad Dievas neišklausė tokių nuoširdžių jo prašymų pagelbėti. Kai kartą prieš Kalėdas

namuose nebuvo nė trupinėlio duonos, o motina klūpėdama prieš šventųjų paveikslus verkė ir meldėsi, jis troško stebuklo. Užlipo į palėpę, atsiklaupė, persižegnojo ir savais žodžiais prašė: „Negali būti, kad Tu nematytum mano motinos skausmo. Padaryk stebuklą, o aš Tau atiduosiu save – gali mane tučtuojau nužudyti, leisk tiktai sulaukti stebuklo.“ Neabejodamas, kad jo prašymas bus įvykdytas, nušoko nuo kopėčių, ramiai atsisėdo ant suolo ir laukė. Bet Dievas buvo visiškai abejingas, ir jie nuėjo gulti alkani.

Be to, Dievas, turėdamas savo rankose perkūną, žymiai geresnį ginklą kaip karabinas, aiškiai palaiko melagius. Sekmadieniais jie apsivelka šventinius drabužius, moterys susivarsto žalius aksomo gorsetus ir susiriša po kaklu spalvotas skarutes, ištrauktas iš skrynių. Paskui visi gieda, varto akis, laiko sudėję rankas. Bet vos tik grįžta namo! Turi visko, bet tu gali ant slenksčio nudvėsti – nieko neduos, o patys punta bandutes su taukais ir su grietine. O lupti moka, įsilvilkę į svirną, kad niekas negirdėtų. Neapkenčia vienas kito ir aploja prieš kaimynus. Pikti ir kvaili, tik kartą per savaitę apsimeta esantys geri. O atpildas? Viešpats Dievas didžiausiu turtu kaime apdovanojo tą, kuris guli su savo dukterim; pats pro plyšį matė: jos nuogas kelys kyšo, senis dvėsuoja, ji aikčioja iš malonumo.

Kunigas moko – reikia būti gailestingam. Bet juk kiekvienas žvėris vaikosi ir žudo kitą žvėrį, kiekvienas žmogus kamuoja kitą žmogų. Kai Domcius dar buvo mažas, visi, kas tik norėjo, jį engė. Tiktai tada, kai paaugo ir sustiprėjo, kai išmoko kruvinai daužyti nosis ir dantis, kiti ėmė jį gerbti. Dievas žiūri, kad stipriesiems būtų gerai, o silpniesiems – blogai.

Ak, jei būtų galima nuskristi į dangų ir stverti jį už barzdos! Žmonės jau sugalvojo skraidančias mašinas ir, aišku, dar geresnes sumeistraus. Tačiau kol kas Domcius neįstengė išnarplioti painių klausimų. O ką velniai tempia į pragarą? Gal Dievas tik apsimeta, kad niekas Jo neįaudina? Jis gudrus, nusuka galvą į šoną kaip katinas, kai akimirksnį paleidžia pelę, o paskui čiumpa. Jeigu ne pragaro baimė, būtų galima visai kitaip gyventi, daryti, kas patinka, o jei kas pasipriešintų – tuoj iš karabino pykšt.

Aplėbęs rankomis kelius ir atlaidžiai klausydamasis Tomo vogravimo, jis suko galvą, kaip išbristi iš šios painiavos. Ir syki blykstelėjo naujas sumanymas. O gal kunigai tik rezga visokias pasakaites, ir Dievui visai nerūpi šis pasaulis? Gal tai netiesa, kad Jis viską mato, nes iš viso nenori nieko mąryti. Aišku, pragaras kažkur yra, tačiau tai jau žmonių ir velnių reikalas; velniai – kaip ir perregima Laumė, pasirodanti čia vienu, čia kitu pavidalu, – ieško kvailių, kurie sutiktų su jais susidėti. O gal Dievo apskritai nėra, ir danguje niekas negyvena? Bet kaip tatau sužinojus?

Kaip jau buvo sakyta, Domciaus protas didžiai vertino bandymų reikšmę. Palengvėle jis išplėtojo tokią mintį. Jeigu žmogus šuniui yra tas, kas Dievas žmogui, o žmogus, šuniui įkandus, čiumpa pagalį – tai ir Dievas, žmogui įkandus, taip pat turi rūstauti ir jį nubausti. Svarbiausias dalykas – sugalvoti, kaip įžeisti Dievą, kad Jis turėtų paleisti į darbą perkūnus. Jeigu tuomet nieko nenutiks, tai šitoks bandymas parodys, kad Jo neverta paisyti.

XXVI

Aštri batsiuvio yla. Laikydamas ją kišenėje, Domcius pirštu vis tikrino jos smaigalį. Tą sekmadienį saulė patekėjo pro rūką, paskui rūkas išsisklaidė, ir ore draikėsi blizgančios bobų vasaros gijos. Netoli vieno Isos skardžio gulėjo didelis, traškiomis kerpėmis apžėlęs akmuo. Jo viršus plokščias kaip altoriaus. Domciaus ministrai, – su bateliais ir švariais marškiniais, nes neseniai išėjo iš bažnyčios, – sėdėjo žolėje priešais tą riedulį, čiulpė suktines ir vaipydamiesi bent taip vienas kitą drąsino. Galėjo būti, kad šalia jų jau spietėsi nematomos būtybės ir ištiesusios kaklus laižėsi, laukdamos neįprasto reginio.

Tuo tarpu Domcius stovėjo ant upės kranto ir užsigalvojęs svaidė į vandenį akmenukus. Dar galėjo

atsisakyti savo sumanymo. O jeigu tai tiesa? Tuomet jį iškart nutrenks perkūnas. Pakėlė galvą. Danguj nėra debesėlio, saulė aukštai, vidudienis. Toks perkūnas iš giedro dangaus, – kad nors galėtų viską pamatyti, bet ne, tada jau nebesuspės. Viena paskui kitą ritosi bangelės, sklido vis platesni ratilai, suposi išsidriekę lapai; vienas sulinko, ir vanduo užliejo jo žalią odelę. Tai ką gi? Bijaisi? Švystelėjo akmenį toli, ten, kur matėsi kito kranto šešėlis, suspaudė kišenėse kumščius ir apčiuopė ylą.

Priėjo prie akmens. Tada jie, jo pavaldiniai, ėmė trauktis atatupstomis. Skubiai, vis tolyn, tolyn nuo jo. Paniekinamai nužvelgė juos. Ištraukė iš kišenės sumaigyta melsvą nosinaitę, atsargiai išskleidė ir, padėjęs ant šiurkštaus, kieto paviršiaus, išlygino jos kampus.

Vos išėjęs iš bažnyčios, Tomas norėjo prie jo prisitarti, bet pametė iš akių. kažkas matė Domcių einant link ganyklų, tad pasileido įkandin. Nereikėjo to daryti. Domciui būtų užtekę vien to, kad slankioja paskui jį, bet buvo dar blogiau: Tomas pasirodė tada, kai viskas subrendo iki aukščiausio laipsnio, kai stati raukšlė tarp Domciaus antakių reiškė įtemptą valią ir drąsą. Kodėl gi Domcius turėtų rūpintis dar kuo nors, ne tik tuo, ką jam reikėjo įvykdyti? Gal atvirksčiai – gal tokią akimirką nesuvedinėjama sąskaitų, pavyzdžiui, tada nedera parodyti, kad tariamas palankumas iš tikrųjų tebuvo prisiverstinė pakanta? Domcius šaukė jį, ir nors Tomas nieko nesuprato, bet vis dėlto jau pajuto darantis kažką netinkama, – tą jo bjaurų juokingumą liudijo atgręžti berniukų veidai. Pakluse įsakymui, ministrai puolė Tomą, pargriovė ir atsėdėjo ant jo. Jis visaip draskėsi, bet tabaku smirdinčios jų letenos murkdė jį į žolę. Teįstengė pakelti tik smakrą. Jam buvo liepta tylėti.

Akmens stalas Domciui siekė kiek aukščiau juosmens. Vidury nosinaitės bolavo apskritas paplotėlis – Dievo kūnas. Priėmęs šv. Komuniją, Domcius atsargiai pėdino susidėjęs rankas ant krūtinės; nešė paplotėlį ant liežuvio ir tuoj pat mikliai išspjovė jį į nosinaitę. Dabar įsitikins. Suspaudė ylą ir palenkė žemyn, į Dievą. Palengvėle leido, paskui vėl pakėlė. Smogė.

Ir laikė smaigalį toje žaizdoje, vėliau apsidairė, trokšdamas bausmės. Bet nieko neįvyko. Nuo ražienų purptelėjo mažų paukštukų būrelis. Nė debesėlio. Pasilenkęs pažiūrėjo, ar iš perverto paplotėlio ties yla neištekės kraujo lašas. Nieko. Tada ėmė įnirtingai badyti, draskyti baltą skridinėlį.

Paleistas Tomas puolė bėgti, jausdamas gerklę gnaužiantį ašarų gumulą. Bėgo, ir jam atrodė, kad pabėgs nuo viso pasaulio blogio – nieko blogesnio jis nebuvo patyręs. Ne tiktai mirtinos nuodėmės siaubas. Staiga pajuto, koks jis nereikalingas ir kokios netikros buvo tos akimirkos, kada manė esąs Domciaus draugas. Jis nėra nė vieno iš jų draugas. Pabėgo visam laikui. Namuose visas virpėjo ir stvarstė senelę Dilbinovą už rankos, dabar reikėjo pagalbos jam, o ji klausinėjo, kas nutiko, bet Tomas nieko nesakė, tik mėšlungiškai kukčiojo. Vakare rėkė, kad bijosi ir kad negesintų lempos. Taip pat klejojo pro miegus, ir močiutė keliskart kėlėsi ir susirūpinusi laikė delną jam ant kaktos.

Nelaukęs kito sekmadienio, ėjo išpažinties, beje, vos pajėgdamas išlementi, ką žinojo apie šį baisų įvykį, ir kunigas Monkevičius taip sunerimo dėl bedievystės, įsigavusios jį parapiją, kad vis sukiojosi ir šokčiojo klausykloje; stengėsi traukti jį už liežuvio, kad kuo greičiau galėtų su šaknimis išrauti tą blogį. Tačiau Tomas neišdavė, nors kunigas ir aiškino, jog tokiais atvejais sakyti tiesą netgi esanti krikščionio pareiga. Jam neapsivertė liežuvis išstarti tą vardą. Gavo išrišimą, ir tai jį truputį apramino.

Nors buvo pats obuolių skynimo metas, Tomas iš tolo lenkėsi palapinės sode ir visaip išsisukinėjo, kai Antanina kišdavo jam į rankas pintinę. Būtinai tuomet kur nors prašapdavo. Jei pro medžius paregėdavo šmėsčiojant drobinės Domciaus kelnes, puldavo slėptis, o atsitiktinai jį sutikęs, įsmeigdavo žvilgsnį į žemę ir apsimesdavo, kad jo nemato.

Visos tos apeigos ant Isos kranto, tiesą sakant, tada baigėsi nei šiaip, nei taip. Berniukai, veikiau nusivylę (jeigu būtų trenkęs perkūnas ar bent pasipylęs kraujas, tada kas kita) ir nesugebėdami suvokti mokslinės atradimo prasmės, netrukus įniko į kortas: jiems pasirodė, kad tinkamiausias užsiėmimas dabar – lošti kvailį. Domcius – derėtų atkreipti dėmesį į šią smulkmeną – susišlavė

paplotėlio trupinius ir suvalgė; bandymas yra bandymas, bet išmesti lauk ar sumindžioti nelabai tinka. Nukoręs kojas nuo skardžio, jis kulnais daužė molį ir rūkė savo pypkę, pasidarytą iš šovinio. Jį kamavo keista atsivėrusi tuštuma. Jau geriau muštis su tėvu, sulaužyti lazda į jo kuprą arba šauti į jį – negu dabar, kai nėra net su kuo rungtis. Domcių užplūdo našlaičio, dvigubo našlaičio liūdesys. Jokio, jokio žmogaus, kurį galėtum ko nors paprašyti. Vienas, visiškai vienas.

Isos paviršius tykiai suvilnijo. Per upę į kitą krantą plaukė vandens žaltys, statmenai iškėlęs galvą, už kurios klostėsi įstriži raukšlių ūsai. Domcius akimis išmatavo atstumą ir iš rankos virptelėjimo suprato, kad pataikytų. Bet vandens žaltys yra šventas, ir tas, kas jį užmuš, prisišauks nelaimę.

XXXVIII

Baltazaras vis tuko, šitaip paveikia žmogų kai kurios dvasinės kančios, ko gero, skausmingesnės negu tos, nuo kurių sulystama. Sužinojęs apie garsųjį Šilalės rabiną, jis iš pradžių juokėsi, bet tas juokas netrukus sustingo į abejonę – ar verta atmesti pagalbą, kuri galbūt pasiūsta kaip tik iš aukščiau. Todėl palaukė tikrai iki rogių kelio. Su pirmuoju sniegu ėmė spausti šalčiai; važiuodamas rogėmis sušalo ir užėjo į karčiamą pasišildyti, paskui pasigėrė ir visą naktį prasnaudė ant suolo. Rytą iškart – rėmuo, kelias ir stulpai, kuriuose kaukė vėjas, žeriantis sniego sūkurius, statūs stulpai – net skaudu žiūrėti; ir taip pasiekė Šilalę. Didelis rabino namas su įdubusiu nuo senumo stogu stovėjo pakalnėje atstu nuo gatvės: link durų reikėjo eiti nuožulniu kiemu. Priemenėje jį iškart apspito trejetas ar ketvertas vyrų – apskritai ten šmirinėjo daug jų, jaunų ir vyresnių, ir jie vis klausinėjo: o iš kur, o kokių reikalų? Pastatė kertėje botagą, prisisegė kailinius ir ėmė raustis kišenėse; susiradęs pinigų, atskaičiavo tiek, kiek, girdėjo, reikia paaukoti. Galop įvedė jį į trobą, kur už stalo sėdėjo barzdočius su kepure, užsmaukta ant kaktos, ir kažką rašė didelėje knygoje. Baltazarui pasakė, kad jis ne rabinas, bet viską jam reikią išdėstyti, koks reikalas čia atvedė, o jis pasakysiąs rabinui. Tokia esanti tvarka. Tada Baltazaras ima dvejoti, krapštytis susitaršiusį kuodą, sutrinka. Tačiau, nepaisant visko, jis tikėjo, jog kažkoks spindulys jį kiaurai persmelks ir atskleis visą tiesą – taip pat ir jam pačiam. Kalbėti? Vos iš burnos išsiveržia garsai, iškart aišku, kad tai netiesa, ir nežinai, kaip visa tai išreikšti. Reikėtų išgliaudyti prisipažinimus, kurie būtų visiškai prieštaringi, ir kur – šičia, prieš svetimą žydą, kuris vis vedžiojo plunksna ir iš pradžių net nepaprašė jo atsisėsti, tik vėliau mostelėjo į kėdę. Iš to, ką Baltazaras sugebėjo išlemti, paaiškėjo, kad jis negali sau rasti vietos, kad gyvena ir sykiu negyvena ir kad be šventojo žmogaus pagalbos pražus. Žydas padėjo plunksną ir ranka ėmė kasytis pasmakrę.

– Ūkį turi? – paklausė. – Žmona, vaikai?

O toliau:

– Nuodėmės gyventi neduoda? Didelės nuodėmės?

Baltazaras patvirtino, nors nebuvo tikras, kas drumsčia jo ramybę: nuodėmės ar baimė, o gal kas nors kita. „Ar meldiesi Ponui Dievui?“ – kamantinėjo žydas. Šio klausimo Baltazaras nesuprato. Be abejo, jei kam yra blogai, tai jis nori, kad būtų geriau, ir Dievas turėtų šitai pataisyti, bet jeigu Jis nenori? Juk niekaip prie Jo neprieisi. Vaikščioja bažnyčion – kaip ir visi, tad linktelėjo galva, kad meldžiasi.

Paskui ilgai laukė, vėl toje priemenėje, prisiglaudęs prie sienos, o ten įeidinėjo ir išeidinėjo žmonės, kratėsi snieguotus batus. Šurmulyt augo, priemenė kimšte prisikimšo, visi kažką vebleno ir mosikavo pirštais viens kitam panosėje. Pagaliau viduje pasigirdo riksmas, ir visa minia, o drauge ir Baltazaras įvirto į tą kambarį, kur jį priėmė raštininkas; atsidarė kitos durys, ir iš tarpdurio spūsties jis nūrė į ilgą juodą kambarį, kurio mažne visą galą užėmė juodas stalas. Į tą klegesį, kojų čiuženimą, į tą jaudulį kažkas sviedė įsakymą: „ša!“, ir visų balsai pakartojė: „Ša, ša!“

Pro šonines duris išėjo rabinas, o paskui jį – tas pats barzdotasis sekretorius. Rabinas buvo

mažiukas, iš veido panašus į panelę – į šventąją Kotryną, tokią, kokia ji nupiešta paveiksle Ginių bažnyčioje. Ant žandų jam vijosi purūs šviesūs plaukučiai. Buvo apsirengęs juodai, po smakru, baltuose marškiniuose styrojo blizganti segtuko galvutė; ant galvos buvo užsidėjęs šilko kepuraitę. Tarsi susigėdusią veido išraišką, nuleidęs akis, – tačiau kai jo pagalbininkas davė Baltazarui ženklą priėti ir vokai pakilo, iš po jų įsmigo įdėmus žvilgsnis. Žiūrėjo ilgai, kiek atlošęs galvą ir delnu glostydamas surduto atlapą. Stovėdamas prieš jį Baltazaras jautėsi esąs labai sunkus ir nerangus.

Taip žiūrėdamas, rabinas pasakė keletą žodžių saviškai. Kilo šnabždesys, žmonės už Baltazaro nugaros sujudo, ir vėl: „Ša, ša!“ Sekretorius išvertė lietuviškai:

– Jis sako: joks-žmogus-nėra-geras.

Ir vėl iš už stalo tyliai prabilo rabinas, o barzdočius paskelbė:

– Jis sako: ką-bloga-padarei-žmogau-tiktai-šitai-yra-tavo-likimas.

Baltazarą stūmė kiti, susispaudę už jo; toje tyloje, kupinoje šnypščiojimų ir laukimo, girdėjo barzdočiaus žodžius:

– Jis sako: nekeik-žmogau-savo-lemties-nes-tas-kas-galvoja-jog-turi-svetimą, o-ne-savo-likimą-žus-ir-bus-pasmerktas, negalvok-žmogau-koks-galėtų-būti-tavo-gyvenimas-nes-kitoks-jau-būtų-ne-tavo.

Jis baigė šnekėti.

Baltazaras suprato, kad tai jau viskas, tiesiai prieš rabiną dabar atsidūrė kitas lankytojas, ir rabinas kreipėsi į jį. Prasispraudęs pro žmonių minią, piktas išlėkė iš namo. Tai dėl to važiavo dvidešimt varstų per speigą? Prakeikti žydai. Ir prakeiktas jo paties kvailumas. Tačiau jau už miestelio, kai per žemų rogių kartelę nukaręs jo batas arė baltame sniege vagą, pyktis išgaravo. Atsirado kas kita – apmaudas ir gailėstis. Ko iš tikrųjų jis tikėjosi? Jokio skirtumo – ar ištisą valandą trunkantis pamokslas, ar keletas žodžių, blogiausia ne tai, o visiškos tuštumos jausmas, nuo kurio norėjosi staugti: nei angelų trimitų, nei liepsnos liežuvių, nei kalavijų skeltu galu tarsi žalčio geluonis. Gerai, važiuoja keliu, už jo – namai, priešais – melsvi žagarai ir miškas, viršuje – debesys, ir ką dar galima pasakyti? Kad gimė, kad mirs, kad turi išverti tai, kas jam lemta? Tas pats, visada tas pats, kunigas ar rabinas – niekada nė vienas nepataiko į pačią esmę. Tai bent būtų laimė, jeigu dabar dangaus pakraštyje išlįstų milžino galva ir pradėtų traukti orą, ir viskas aplinkui, ir pats Baltazaras drauge, nuskrietų į tą kosere. Bet kur tau. Ir kodėl reikia pykti ant žydo? Toks pats žmogus kaip ir kiti, pilsto iš tuščio į kiaurą. O ar apskritai pasaulyje kas nors sugeba ką kita daryti? Nors ir kaip draskytumeis iš skausmo – ateis, paguos tais savo tuščiais žodžiais, mašinų prigalvojo, bet, be šito „gimė ir mirė“, nieko, nieko daugiau ir nėra.

Dar truputėlis, ir jau būtų pripažinęs, kad Šilalėje vis dėlto pasisėmė kažkiek proto. Tiesa, pirmieji rabino žodžiai jam įkvėpė viltį. O gal kiekvienas žmogus kankinasi ir graužiasi, tik nepripažįsta? Ar nebūtų lengviau, jeigu susieitų ir vienas kitam išpažintų savo nuodėmes? Be abejo, atsivilkėtų ten ir tokių, kurių nuodėmės lengvos. O jei kas be nuodėmės, tai ar tikrai šito pakanka? Uu, čia susigriebė, jog žydas išties gudrus ir jam dar ilgai teks kvaršinti galvą.

Nusitraukė pirštinę ir susisuko papirosą. Arklys bėgo žvaliai, tuščioje erdvėje barškėjo pavalkų skambaliukai; iš karklyno iššoko zuikis ir ėmė skuosti palei užšalusį upokšnij. Temo, įvažiavus į mišką jį apgaubė prieblanda, bet dar ne tokia staigi, kad nepastebėtų paženklintų pušų. Kirs. Baltazaras laikraštyje skaitė, jog valdžia daug miško pardavė Anglijai. Antai ta pušis pažymėta. Kodėl? Kadangi kreiva. Iš pradžių kamienas augo tiesus, paskui palinko prie žemės, ir tik nuo tos alkūnės iškilo į viršų lygus kaip žvakė stiebas. Galbūt tokį likimą rabinas turėjo galvoje. Pušiai nelemta tiesiai augti iš pat pradžių. Turi pradėti nuo to, kas jau yra netgi nuo kreivo liemens. Tačiau likusi dalis – tiesi. O ar žmogus gali visada iškart tiesiai? Irgi ne.

Nepatenkintas šmaukštelėjo arkliui. Žmogus juk ne medis, tas žino, ko jam reikia: šviesos. O žmogui atrodo, kad jis auga tiesiai, o iš tiesų auga kreivai. Iš čia ir visas sunkumas. Mano gyvenimas yra toks ir toks. Nuo to tenka pradėti: į tą ir į tą pusę, kad pakeistum šį gyvenimą. Ir taip tiesiai, atrodo, kaip strėlė jau ir eis, o po tam tikro laiko matai, jog gyvenimasėjo ne aukštyn, bet žemyn. Čia ir pasibaigia jų žydiška išmintis.

Tvirtai nusprendęs pakeliui nesustoti, trūktelėjo vadeles, o šviesoje, krentančioje iš karčiamos langų, žaižaravo sniego kruopelytės. Prie namo kampo pririšti arkliai mėščiojo ant snukių užkabintas abrakines, ir su kiekvienu krestelėjimu atsiliepdavo pakinktų skambalėliai. Ne kieno nors kito, bet jo paties likimas. Tebūnie. Uždėjo ranką ant durų rankenos. Įėjo? Įėjo.

LVIII

Tetervinų medžioklė Tomui paliko tokius slogius prisiminimus todėl, kad jis jau seniai įsivaizdavo turįs visokių trūkumų. Buvo tikras medžiotojas, kai reikėdavo vilioti, sėlinti, pasiversti medžiu ar akmeniu (šiems dalykams netgi rodė išskirtinį talentą), buvo, reikia manyti, taip pat geras šaulys, kada šaudydavo iš pasalos, tačiau dėl menkiausios priežasties pradėdavo karščiuotis ir pasimesdavo. Jeigu šitą atvejį su tetervinais galima laikyti svarbiu, tai priešais jį iškilo neįveikiama kliūtis. Niekuomet jis netaps pilnaverčiu žmogumi, į skeveldras subyrėjo visas jo paveikslas, kurį buvo susikūręs savo vaizduotėje. Taip stengėsi, taip troško, taip jau buvo pripratęs save regėti tikru miško piliečiu, o šičia išgirdo „ne“, – sakytum aukštesnioji ironija atsisako jam suteikti tai, ko jis labiausiai nori. Taigi ne. Tad kuo jis turi būti? Kas jis yra? Viskas prarasta: ir bendrystė su Romualdu, ir tas išrinktųjų valstybės žemėlapis. Su berdanu jis negalėjo išsiskirti, tad, nors ir skaudama širdim, traukdavo j mišką, ir tenai jo sielvartas pamažu praeidavo.

Šviesos šlakeliai ant samanų, iš viršaus sklindantis ošimas ramino, ir Tomas užsimiršdavo. Ten jam nereikėjo laikyti jokių egzaminų, iš jo nieko nesitikėjo, žengdavo sau kiek galėdamas tykiau, sustodavo ir džiaugdavosi, kad visokie padarėliai jo nemato. Tada kartkartėmis jam į galvą atklysdavo mintis, jog buvo laimingesnis, kada nesinešiodavo šautuvo, nes, po teisybei, žudyti nėra jokio reikalo. Bet vėlgi – jei eini į mišką be šautuvo, kiekvienas paklaus, ko ten ieškai; kažkaip kvaila, nes juk niekam nepaaiškinsi, ko ten tau reikia. O šiaip atsakai – „medžioti“, ir viskas jau suprantama. Be to, vamzdis už nugaros suteikia klajonėms daugiau žavesio, gali pasitaikyti, kad netikėtai susidursi su paukščiu ar žvėreliu, į kurį reikia šauti, – sunku numatyti, kokių netikėtumų gali būti.

Šautuvas visai nebuvo reikalingas, kai Tomas susidūrė su stirnomis. Žingsniavo vienu iš tų takelių, kurie apiberti rudais spygliais, lygutėliai ir dingsta kažkur pelkėje – tiktai žiemą, kai spusteli šaltis, jais važinėja rogės su malkomis. Ir staiga jam pakirto kojas – iš pradžių nesuprato, kas čia vyksta: nieko daugiau, tik rausvi medžių kamienai pajudėjo iš vietos ir ėmė šokti keistą šokį, šviesa šoko tarp paparčių plunksnų. Ne kamienai, o gyvi padarai, apaugę ruda žieve, tačiau esantys ties pačia augalų stichijos riba. Čia pat, priešais jį, stirnos rupšnojo žolę, jų smulkutės kanopaitės žingčiojo į priekį, bangavo kaklai; viena atgręžė galvą, tačiau, matyt, neatskyrė jo nuo nejudančių daiktų. Tomas tenorėjo, kad šitai truktų kuo ilgiau, kad jis galėtų ištirpti ir nematomas dalyvauti tame magiškame žaidime. Galbūt jų budrumą sužadino jo blakstienų virptelėjimas ar kvapas: lengvai šuoliuodamos, stirnaitės pradingo riešutynuose, o jis liko stovėti nustebejęs ir nelabai tikras, ar jos buvo čia, ar jam tik pasivaideno?

Kitą kartą panašiai užėjo jauną lapiūkštį, šmirinėjantį prie išvartos. Dabar Tomas jau ne tik mėšliai stebėjo žvėrelio snukutį ir purią uodegą: prisidėjo ir pareigos jausmas, taip pat mintis, kad galėtų išpirkti savo kaltes parnešdamas lapiuką Romualdui, ir toji mintis viską užgožė, tačiau vos tik jis palietė šautuvo diržą, lapiūkštis, tarsį mestelėtas spyruoklės, išnyko – netgi nesujudėjo nė vienas

lapelis.

Vieną dieną ginklas vis dėlto jį sugundė, ir tada viskas susiklostė labai negerai. Lazdynų krūmo viršūnėje Tomas pastebėjo besirangantį spalvotą žaltį: pusė – žalumoje, pusė – ore. Tai buvo voverė, nors kitokia negu tos, kurias regėjo anksčiau, – galbūt todėl, kad ji slinko tiesiai ir dėl to atrodė ilgesnė ir gražesnė. Po ją čiepsėjo persigandę maži paukštyčiai, matyt, ji kėlė grėsmę jų lizdui. Tomas iššovė iš meilės jai, negalėdamas atsisirti.

Tai buvo jauna voveraitė ir tokia mažytė, jog tai, ką jis palaikė vovere, matydamas ją aukštai medyje, visai nebuvo voverė, o veikiau tiktai jos šuolių ruožas, kuriame ilgai virpėjo spalvos. Nukritusi ant samanų, ji susiriesdavo ir vėl išsitiesdavo, graibėsi letenėlėmis už krūtinės, pridengtos balta liemene, kurioje ryškėjo kruvina dėmelė. Nemokėjo mirti, mėgino išplėšti mirtį iš savo kūno – kaip smaigą, kuris staiga pervėrė ją ir apie kurį ji ir tegalėjo sukiotis.

Klūpodamas prie voveraitės, Tomas verkė, ir jo veidas persikreipė nuo vidinės kančios. Ką dabar daryti, ką daryti? Atiduotų pusę savo gyvenimo, kad tiktai galėtų ją išgelbėti – tačiau bejėgis tik žvelgė į jos agoniją, nubaustas šito reginio. Pasilenkęs prie jos, matė, kaip glaudžiasi viena prie kitos voverės letenėlės su mažais piršteliais, tarsi maldaudamos jo pagalbos. Tomas paėmė voveraitę ant rankų; anksčiau, taip laikydamas, būtų norėjęs ją bučiuoti ir glamonėti, o dabar tik kietai sučiaupė lūpas: jau nebetroško jos turėti sau, o atiduoti save voveraitei – taip šaukė vidinis balsas, tačiau šitai buvo neįmanoma.

Sunkiausia ištverti tą jos mažumą ir krūpčiojimą – tarsi gyvsidabris gintųsi nuo sustingimo. Jam ir vėl atsiverdavo kažkokia paslaptis, bet tik tokią trumputelę akimirką, jog tuoj pat ir užsiskleisdavo. Lengvus jos judesius pakeitė konvulsiškas blaškymasis, ir tamsi srovelė gėrėsi į pūkuotų skruostų vilną. Vis silpnesni traukuliai. Nebegyva.

Tomas sėdėjo ant kelmuko, ošė miškas, dar prieš akimirką ji žaidė šičia, rinko riešutus. Ši mirtis buvo šiuropesnė negu senelės Dilbinovos, o kodėl, jis pats negalėjo tiksliai atsakyti. Viena vienintelė tarp visų kada nors gyvenusių voverių, niekas tokios nerastų, ji jau niekada neprisikels. Nes ji yra ji, o ne kokio nors kita. Tačiau kur dingsta jos pojūtis, jog ji – tai ji, jos šiluma ir lankstumas? Žvėreliai neturi sielos. Vadinas, žudydamas gyvūną, nužudai jį amžinai. Kristus neturės galios jai padėti. Senelė šaukė: „Pagelbėk.“ Kristus ją priglobs ir parodys kelią. Jeigu jis viską gali, tai galėtų išganyti ir voveraitę. Net jeigu voverės nesimeldžia, bet juk šitoji meldėsi, nes melstis – tai tas pats kaip norėti gyventi. Ir šičia jis kaltas. Niekšas.

Reikia užkasti ją į žemę; supus, ir neliks jokio pėdsako. Nesinėš jos. Nedrįstų niekam į akis pažvelgti. Nusisukti ir nueiti. Jo dėmesį patraukė aukštas skruzdėlyno kūgis. Supiltas iš sudžiūvusių eglių spyglių, jis atrodė kaip negyvenamas, tačiau negiliais takeliais prie jo skubėjo didelės rudos skruzdėlės, o kai Tomas nubraukė viršutinį sluoksnį ir įbedė pagaliuką, duobutėje pamatė visą knibždėlyną. Dar pakasė ir, kai iš suardytų tunelių paniškai blaškydamosi pasipylė kirbinės skruzdėlių, atnešė voveraitę, paguldė ir apžėrė. Skruzdėlės apgrauš ją, ir liks tiktai balti griaučiai. Tomas grįš į šią vietą ir susiras. Ką darys toliau – dar nuspręs, geriausiai sudėti kaulus į dėžutę ir kur nors paslėpti taip, kad kuo ilgiau išsilaikytų.

Kelią turbūt atras lengvai: kreivašakė pušis, paskui – akmuo ir skroblių salelė. Pasiėmė nuo žemės berdaną (neužtaisyta), užsimetė ant peties ir ėmė brautis per brūzgynus link keliuko.

Niekšystė. Negali pasiekti tų, kurie apsigina vikrumu ir gebėjimu aukštai skraidyti, užtat pasieki silpnuosius, kurie nesitiki pavojaus. Voveraitė netgi nematė jo, niekas jos neįspėjo. Tomas jautė, kaip dabar jo viduje tetervinų jaunikliai lanksto kaklus, girdėjo duslius smūgius – tarsi vėl daužytų jų galvutes į medelį. Toks aiškus reginys, kad jis keletą kartų net palietė šiurkščią medžio žievę, ir nuo jos vis byrėjo gurgždančios atplaišos. Sąžinę graužė ir dėl kitų dalykų. Tiesa, močiutė Misia

pasakodavo, jog jis, būdamas mažas, rinkdavęs sode į krepšelį vynuogines sraigės ir iš gailėsčio nešdavęs prie Isos. Įsivaizdavo (galbūt todėl, jog po lietaus jos iššliaužia ant takelių), kad šitaip joms daro gera. Ten, upės dugne, sraigės žūdavo, tačiau viskas buvo daroma iš geros valios. Taip pat – antis, kurios jis pagailėjo. Tačiau viso šito dar per mažą.

Kad būtų galėjęs prie ko nors prisiglausti, išsiverkti, kam pasiskųsti. Ūmai jis panoro, kad ažuolas, pro kurį jis praeidavo traukdamas bityno pakraščiu, pavirstų gyva būtybe, ir tas noras buvo toks didelis, jog net susirietė nuo maudulio po ktūtine ir baimės, panašios į tą, kurią patirdavo supdamasis aukštai sūpuoklėse. Ant sausos šakos gergždžiančiu balsu karkė žalvarnis. Tomas visada juos gainiodavo, nors jie niekad jo arti neprisileisdavo; tiktai du paukščiai yra taip ryškiai mėlyni, sakytum gryna skriejanti melsvė, – tai tulžiai ir žalvarniai, *Corracias Garrulus*, kaip įrašė savo sąsiuvinyje. Dabar net galvos nepakėlė.

Jau taip seniai buvo kalbama, kad atvažiuos mama ir pasiims jį į miestą, kad vaikščios tenai į gimnaziją. Ir vis: už mėnesio, jau netrukus, ir niekada to nebuvo. „Mama, mama, atvažiuok“, – kartojo Tomas, pėdindamas su berdanu, apsiavęs savo ilgaauliais batais, o per jo skruostus riedėjo ašaros, ir jis laižė jų sūrų skonį. Tasai burtažodis nesukėlė jokio aiškaus prisiminimo – tik spinduliuojantį švelnumą.

Jam reikėjo kitokių spindulių nei tie, kuriuos rugpjūčio popietę gaudė virš rugienų besisukaliojantis oro veidrodėlis. Pastarosiomis dienomis jį kartkartėmis užplūsdavo keistas jausmas: žmonės, šunys, miškas, Giniai kaip ir anksčiau buvo priešais jo akis, tačiau jau nebe tie. Tuščią kiaušinį galima pasidaryti taip: pradurti gale mažytę skylutę ir per šiaudelį viską iščiulpti. Šitaip ir iš visų dalykų, kurie jį supo, liko tik regimybė, tuščias lukštas. Viskas lyg ir kaip seniau, bet jau nebe tai.

Ir nuobodulus. Kai rytais pašoki iš lovos arba paklūsti kvietimui džiaugtis, pasinerti į žaidimus ir darbus, o tada vos užtenka dienos, kad suspėtum padaryti, ką esi sumanęs, arba – negirdi jokių kvietimų, ir tada nežinai, ką daryti, kur eiti. „Ką, Tomas dar neatsikėlė?“ – „Kas tau, gal sergi?“ – „Ne.“ Vaikštinėdamas Isos pakrantėmis, Tomas jau nebesuprato, kas jam kadaise ten patiko: lapus dengė sluoksnis nugulusių baltų dulkių, kamuoliais kylančių nuo kelio; pernokusios vasaros kaitra, it aliejus tingus vanduo, kurio paviršiumi lėta srovė draikė visokias apnašas. Susiieškojo savo meškeres ir nuo kabliukų nuvalė rūdis, sliekas raičiojasi tarp pirštų, kabliuko smaigalys nutaikytas į rausvą taškelį viduryje, kabliukas sminga gilyn, – ne, geriau jau gaudyti su duonos gumulėliais. Jam buvo vis tiek, ar plūdė suvirpės ir pasiners, ar ne; meškeriodamas jis jau tik bergždžiai kartojo ankstesnius, visai kitaip dabar išrodančius veiksmus, bandė savyje sužadinti susidomėjimą ir galiausiai numojo ranka.

Išsitraukė aritmetikos sąsiuvinius, užmestus nuo to laiko, kai nutrūko pamokos, Juozapui parašius aną skundą. Pasiryžimo kasdien sėdėti prie jų po valandą Tomui užteko neilgam: susipainiojo, sprendamas kažkokį uždavinį, ir noras mokytis praėjo. Vėl rausėsi bibliotekoje ir aptiko tenai knygą „Al Koran“. Jis žinojo, kad tai musulmonų šventa knyga. Turbūt kas nors Giniuose domėjosi jų religija – gal prosenelis, o gal proprosenelis. Nors kai kurios pastraipos buvo nesuprantamos, Tomas vis tiek skaitė ją su malonumu, nes knygoje buvo mokoma, kaip žmogus turi elgtis, kas galima ir ko ne, o be to, garsiai tariami sakiniai skambėjo įtikinamai.

Jau nebereikalingas kaboją ant sienos berdanas. Pažvelgęs į jį, Tomas jautė gėdą dėl savo aplaidumo. Vis rengėsi nueiti į Barkūnus, bet diena iš dienos atidėliodavo. Romualdas daugiau nesirodė. Teta, matyt, sužinojo iš močiutės Misios, jog Tomas buvo su juo medžioti tetervinų, tačiau niekuo neparodė, kad jai visa tai bent kiek rūpėtų.

– Tomai, padėk nešioti obuolius!

Padėjo. Netgi buvo truputį malonu pavargti, nešiojant vietoje Antaninos pilnas pintines. Nešiojo

mediniais naščiais, pasikabinęs pintines abiejuose galuose ant kablių, padarytų iš dvišakio lazdyno. Dabar sodą nuomojo Chaimo giminaitis. Po svirnu iškasti dideli rūšiai su lentynomis, ant kurių buvo dedami geresnių veislių obuoliai, aitrai kvepėjo akmeniu ir suplūktomis žemėmis. Tomas graužė renetą ir stebėjosi: jo stangrus minkštimas, kurį visada taip mėgo, nebuvo pasikeitęs.

Prabėgo bene mėnuo, kol pagaliau prisiminė pakastus griaučius, bet ir tada tik prisivertęs nuėjo į mišką. Skruzdėlyną atrado, tačiau voveraitės ne. Niekada nesužinojo, kas jai atsitiko.

XXX

Tomas su motina neišvažiavo iki pat birželio. Motina liepė vežime įtaisyti lankus iš lazdyno kartelių, ant jų ištempė medžiagą – iškilo būda, tokia kaip čigonų vežimuose. Iki sienos buvo apie šimtas kilometrų, o anoje pusėje – dar kokie keturiasdešimt, tad būda ir nuo lietaus, ir kad būtų galima per kelionę pamiegoti. Pridžiovino taip pat kalną sūrių su kmynais, prirūkė dešrų ir kumpių, juodai, taip, kaip mėgo Tomo tėvas.

Išvakarėse senelis atsivedė Tomą į savo kambarį, uždarė duris, atsisėdo ir krenkštelėjo. Paskui ėmė kalbėti, kad mieste žmonės pagedę, kad reikia būti atsargiam, nesusidėti su blogais draugais. Bet tuojau vėl ėmė pūščioti per nosį – „tch“, „tch“ – ir atrodė tarytum kažin ko susigėdęs, nes Tomas paklausė, kaip atpažinti blogus draugus. „Na, žinai, degtinė, kortos...“ – prisitraukė jį prie savęs, ir Tomą ūmai užliejo graudulys bučiuojant dygius senelio skruostus, paskui senelis jį stumtelėjo ir ėmė ieškoti kišenėse nosinės.

Tą rytą Tomas valgė paskubomis, apsidegino arbata lūpas ir pašoko, palikęs neišgertą stiklinę. Priešais langus regėjo baltą vežimo būdą, viskas jau buvo sukrauta, paskutiniai skubūs pokalbiai. Jis išlėkė iš priebučio, toliau nuožulnia veja, pro eilėmis susodintus žydinčius bijūnus. Parko medžių properšoje – rytmečio migla apsisiautęs slėnio kraštelis, viršum rasotų šakų raudo giedras dangus, čiulbėjo paukščiai. Jis troško įsiminti. „Užmirši tu mus, oi, užmirši“, – šnekėjo Antanina, kai susidūrė ant laiptelių, ir, liūdna, suėmė abiem delnais Tomo veidą. Močiutės Misios skruostai kvepėjo nelyginant drėgni renetai. Lukas spygčiojo, čepsėjo, glamžė. Ir laiminimo žodžiai, ir ore brėžiami kryžiaus ženklai. „Na, Tomai!“ – rimtai ištarė motina. Abu persižegnojo. Tomas suspaudė kietą vadelių odą. Per tokius atsisveikinimus visada turi ateiti toks momentas, kai kas nors viską ima ir nutraukia, geriausia netikėtai. Jis užsimojo botagu, sutarškėjo ratai. Girdėjo šauksmus, o atsisukę už būdos matė siaurėjančioje žalio alėjos tunelio angoje plevėsuojančias skareleles, iškeltas rankas.

Vadžios įtemptos, jau atsargiai važiavo žemyn liučių išgraužtu keliu, susirūpinęs Kristaus veidas šmėstelėjo pro vešlią lapiją. Už pečių – balta svirno siena. Tomas paleido arklius laisvai, taip pravažiavo pro kapinių ažuolus, po kuriais visiems laikams liko Magdalena, senelė ir Baltazaras. Giniai traukėsi už posūkio, priešais juos – nežinia.

Ir vėliau, kai arkliai kopė įkalne, paskutinį kartą blykstelė Isą, pievose išsivingiavusi kilpomis. Gimtinės upė – miela prisiminti jos vandenys. Po arklių oda juda raumenys, įkalnė; lygumėlėje Tomas sukerta botagu ir pagrasina: „Ak tu, Birnike, aš tau!“

Arkliai, kuriems buvo lemta atsidurti anapus sienos, toli nuo savo gimtų vietų, vadinosi Smilga ir Birnikas, – šie vardai turėjo priminti jų ankstesnius šeiminingus. Smilga buvo sąžininga, darbšti, kai reikdavo traukti vežimą, stačiai iš kailio nėrėsi ir todėl niekad nenuutuko. Tuo tarpu Birnikas – visai nepaisantis botago, storas nelyginant agurkas – tik apsimetinėjo, kad traukia, visą darbą užkraudamas draugei. Užtat į kalną Birnikas veržėsi su didžiausiu nirtuliu, kliūtis įžeidė jo tingumą, ir dėl to stengėsi kuo greičiau ją įveikti.

Spalvingomis gėlėmis išrašyta motinos skarelė. Ir šieno maišas, jau įdubęs, nors dar tiktai kelionės pradžia. Ir kibiras arkliams girdyti – jis vis dėlto barška, nors ir tvirtai pririštas, ir vežimo branktui

kažkas negerai. Važiuoja per miško laukymes (ten arkliai mostaguoja uodegom, vaikydami bimbalus), link didžiųjų ežerų, tuo pačiu keliu, kuriuo kadaise parvažiavo Magdalena. Ten auga ąžuolas, po juo vidurdienį jie pailsi, ant žolės pasitiesę staltiesę, pavalgo. Vakarop prieš jų akis nuo kalno atsiveria naujas kraštas: visur, kiek aprėpia žvilgsnis, daugiau vandens nei žemės, ežeras prie ežero, pusiasalių neatskirsi nuo ežerus dalijančių sąsmaukų; žalių salelių knibždėlynas. Paskum – žemyn, per kalveles, pro milžiniškus akmenis, kūpsančius nelyginant sustingusių žvėrių figūros. Pievose pati šienapjūtė – eilėmis sustoję ritmingai linguoja mažučiai žmonės. Nakvoti teks žvejų kaimelyje; tykuma, derva kvepiančios valtys, abraką edančių arklių čekšnojimas.

Belieka tau palinkėti laimės, Tomai. Tavo vėlesnis likimas visiems laikams liks kaip vaizdinys, niekas neįmins, ką iš tavęs padarys pasaulis, į kurį dabar keliauji. Isos pakrančių kipšai kaip įmanydami stengėsi tave paveikti, bet toliau viską lems nebe jie. Dabar pasižiūrėk į Birniką. Jis vėl užsnūdo, viskam abejingas, nežinodamas, jog tavo dėka bus kada nors prisimintas. Kilstelėji botagą – ir čia sakmė nutrūksta.